

15. Modern Tuva Edebiyatının Kuruluşunda İlk Antolojilerin Rolü (1937, 1939) ¹**İlker TOSUN ²**

APA: Tosun, İ. (2026). Modern Tuva Edebiyatının Kuruluşunda İlk Antolojilerin Rolü (1937, 1939). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (53), 273-298. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21909055>

Öz

Antolojiler, yalnızca belirli ölçütlere göre seçilmiş edebî metinleri bir araya getiren seçkiler değil aynı zamanda ulusal edebiyatların teşekkülünde, yazı dilinin standartlaşmasında ve edebî kanonun inşasında belirleyici işlevler üstlenen anahtar eserlerdir. Özellikle yazılı edebiyat geleneğini nispeten geç dönemde oluşturan toplumlarda antolojiler, yeni edebî anlayışın yaygınlaştırılması, ortak estetik ölçütlerin belirlenmesi ve sonraki kuşaklara aktarılacak eserlerin seçilmesi bakımından kurucu bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda, Modern Tuva edebiyatının ilk antolojileri kabul edilen 1937 ve 1939 tarihli *Çındı Çogaaldar* “Seçme Eserler”, Tuva yazı dilinin gelişim sürecini ve erken dönem edebiyat hayatını yansıtan temel kaynaklar arasında yer almaktadır. *Çındı Çogaaldar* diğer antolojiler gibi devrin ruhunu yansıtan yapıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Antolojilerin içerdiği metinler incelendiğinde sosyalist gerçekçilik anlayışı gerek modern edebî türlerde gerek halk türküsü “arat ırı” adı verilen sözlü kültür ürünlerinde açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Antolojilere alınan eserlerin çoklukla lider kültü, sosyalist feminizm, kolektivizasyon politikaları ve komünist terminolojiyi yansıtacak biçimde kurgulandığı aşikardır. Çalışmamızda Tuva edebiyatının ilk kuşak şair ve yazarlarını bir araya getirerek edebî hafızanın oluşmasına ve kanonik yazar kadrosunun şekillenmesine katkı sağlayan *Çındı Çogaaldar*, editöryal tercihler, yapısal özellikleri ve muhtevaları bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınmış; hazırlanan derlemden hareketle Tuva edebî kanonunun meydana gelmesinde bu antolojilerin katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tuva Edebiyatı, Antoloji, Edebî Kanon, Yazı Dili Standartlaşması, *Çındı Çogaaldar*

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 3

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 13.06.2026-**Kabul Tarihi:** 29.07.2026-**Yayın Tarihi:** 30.07.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21909055>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Assoc. Prof., Kırklareli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkic Dialects and Literatures (Kırklareli, Türkiye) **e-posta:** ilker.tosun@klu.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-00031428-4772> **ROR ID:** <https://ror.org/oojboe673>

The Foundational Role of the First Anthologies in the Formation of Modern Tuvan Literature (1937, 1939) ³

Abstract

Anthologies are not merely collections of literary texts selected according to specific criteria; they are also key works that fulfill decisive functions in the formation of national literatures, the standardization of written languages, and the construction of literary canons. Particularly in societies that established their written literary traditions at a relatively late stage, anthologies play a foundational role in disseminating new literary paradigms, establishing shared aesthetic criteria, and selecting the works to be passed down to subsequent generations. In this context, the 1937 and 1939 editions of *Çundı Çogaaldar* ("Selected Works"), considered the first anthologies of modern Tuvan literature, stand among the primary sources reflecting the developmental trajectory of the Tuvan written language and its early literary life. Having begun to systematically build their written literature following the adoption of the Latin alphabet in 1930, the Tuvan Turks developed a new literary tradition during this period under the decisive influence of Soviet cultural and literary policies. Like other anthologies, *Çundı Çogaaldar* emerges as a work that reflects the spirit of its era. An examination of the texts within these anthologies reveals that the paradigm of socialist realism can be clearly observed both in modern literary genres and in oral cultural products known as folk songs (*arat ırı*). It is evident that the works included in these anthologies were predominantly structured to reflect the cult of the leader, socialist feminism, collectivization policies, and communist terminology. In this study, *Çundı Çogaaldar*—which contributed to the formation of literary memory and the shaping of the canonical roster of authors by bringing together the first generation of Tuvan poets and writers—is comparatively analyzed in terms of its editorial preferences, structural characteristics, and thematic content. Utilizing the compiled corpus, this study seeks to demonstrate the contribution of these anthologies to the establishment of the Tuvan literary canon.

Keywords: Tuvan Literature, Anthology, Literary Canon, Written Language Standardization, *Çundı Çogaaldar*

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticate, Rate: 3 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 31.06.2026-**Acceptance Date:** 12.08.2026-**Publication**

Date: 13.08.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21909055>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Edebiyat bilimi, bir edebî geleneğin 'geçmiş, bugün ve gelecek' eksenindeki yerini saptamak için o geleneği şekillendiren 'devrin ruhunun'⁴ kavranmasını sağlayan çeşitli anahtar çalışmalara başvurur. Bu anahtar çalışmaların başında ise *antolojiler* gelmektedir.

Türkçe Sözlük'te (2023: 208) sadece "seçki" sözcüğü ile tanımlanan antoloji⁵, etimolojik olarak Grekçe "çiçek" anlamına gelen *anthos* ile "toplamak, derlemek" eylemini ifade eden *legein* kökünden türeyen *anthologia* "çiçek toplama" veya "çiçek demeti" kelimesine dayanmaktadır (Partridge, 2006: 108). Bu terim Antik Çağ'dan itibaren "çiçek demeti" anlamıyla bağlantılı biçimde, vecizelerin ve edebî metinlerin bir araya getirildiği seçkileri niteleyen metaforik bir isimlendirme olarak kullanılmıştır. Bu dönemde bilhassa epigramlardan⁶ meydana gelen antolojilerin en eski örneklerinden biri MÖ 60 yılında yazılan *Garland'ın Çelengi*'dir. Bilinen ilk büyük antoloji ise Bizanslı Konstantinos Kephala tarafından 925 civarında derlenen *Grek Antolojisi*'dir⁷ (Cuddon, 2013: 40).

Tarihsel süreçte antolojilerin içeriklerine göre çeşitlendiği gözlemlenmektedir⁸. Belirli bir edebî türe odaklanan antolojiler ilgili türün tarihsel gelişimini, yapısal farklılıklarını ve yazar üsluplarını karşılaştırmalı bir çerçevede inceleme olanağı sunarak alanda oldukça işlevsel bir rol oynamaktadır⁹. Dönem ve akım antolojileri, belirli bir tarih aralığında veya edebî akım çerçevesinde üretilen eserleri seçerek bir araya getirir. Temel işlevleri, söz konusu dönemin edebî anlayışını, poetikasını ve ortak özelliklerini temsil eden metinleri okuyucuya sunmaktır. Bu yönüyle hem edebiyat tarihinin incelenmesine hem de edebî akımların gelişim sürecinin izlenmesine katkı sağlar¹⁰. Belirli bir coğrafi bölgeye ya da dil/lehçe grubuna ait antolojiler, aynı etnik topluluğun farklı kolları veya bir dilin çeşitli lehçeleri arasında karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları yürütmek için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır¹¹. En yaygın antoloji türlerinden biri de eserlerin türüne veya yazılış tarihine bakmaksızın

⁴ Alman düşünür J. G. Herder ve G. WF. Hegel'in kavramlaştırdığı; "çağın ruhu", "dönemin zihniyeti" veya "zamanın tını" şeklinde çevrilen felsefi ve kültürel bir terimdir. Bir dönemin düşünce yapısını, değerlerini, estetik anlayışını, siyasal eğilimlerini ve toplumsal bakış açısını belirleyen ortak zihinsel iklimi ifade eder (Cuddon, 2013: 783).

⁵ Türk edebiyatında mevcut bilgilere göre antoloji türünün ilk örneklerine 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren rastlanmaktadır. Bu minvalde bilinen ilk eser, Ömer b. Mezdî'nin Mecmû'atü'n-nezâ'ir'idir. 1436-1437 yıllarında istinsah edilen eser, 84 şairin 13-15. yüzyıllara ait 397 şiirini barındıran önemli bir nazire mecmuasıdır (Edirneli Nazmi, 2013: 5). Bu dönemden itibaren antoloji vasfı taşıyan eserlerin çoklukla *mecmua*, *müntehabat*, *muhtar*, *muhtarat*, *muktetaf*, *muktetafât*, *muhtasar*, *muhtasarât*, *gülcin-i edebî*, *güzide*, *cöng*, *gölzar*, *güldeste* ve *sefine* gibi isimler taşıdığı görülmektedir (Uzun, 2003: 265-268; 2006: 28-29; Yazıcı, 2006: 29-30).

⁶ Epigram Genellikle manzum veya mensur biçimde kaleme alınan; övgü, hiciv ya da aforizma niteliği taşıyan kısa ve nükteli bir söz veya metindir (Baldick, 2001: 83).

⁷ Grek edebiyatının Klasik ve Bizans dönemlerini kapsayan, büyük ölçüde epigram adı verilen veciz kısa şiirlerden oluşan bir şiir koleksiyonudur. Çok sevilen bir antoloji olması nedeniyle daha sonraki asırlarda farklı dönemlere ait eserlerle genişletilmiştir bk. Paton, W. R. (Çev.), (1916-1918).

⁸ 16. yüzyıldan itibaren edebiyat çevrelerinde antoloji hazırlamak olağan bir uğraş haline gelmiş ve farklı amaçlara hizmet eden antoloji çeşitlemeleri ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda birbirinden bağımsız yazarların çeşitli konu ve türlerdeki eserlerini buluşturan *miscellany* "mecmua" ile ağırlıklı olarak pedagojik metinlere odaklanan *chrestomathy* "öğretici seçkiler" yaygınlık kazanmıştır. Öte yandan, Orta Çağ Avrupası'nda 'antoloji' sözcüğüyle etimolojik akrabalığı bulunan ve Hristiyanlığa dair yazıları kapsayan *florilegium*; farklı kaynaklardan elde edilen akademik veya tarihsel nitelikli belge ve notları barındıran *collectanea* ve tek bir yazarın veciz ifadelerine ayrılan *analects* gibi çalışmalar da antolojilerle belirgin bir işlevsel ortaklık sergilemektedir. Aynı zamanda bu eserler, Batı edebiyatında yayıncılık faaliyetlerinde farklı isimlerle tanıklanmıştır. Bunlar arasında bir yazarın daha önceden ayrı ayrı yayımlanan eserlerini tek bir ciltte bir araya getiren *omnibus*'lar (külliyyat); pazarlama stratejisiyle bir yazarın en değerli eserlerinden oluşan seçkileri ifade eden *treasury*'ler "hazine"; 16. ve 17. yüzyıl İngiliz edebiyatında şiir derlemelerinden oluşan *garland*'lar "çelenk" bunların en iyi bilinen örnekleridir (Cuddon, 2013: 40, 102, 123, 439).

⁹ bk. Fuat, M. (1999). *Çağdaş Türk şiiri antolojisi*. Adam Yayınları; Söylemez, O. ve Aşlar, H. (2017). *Çağdaş Kırgız hikâyeleri antolojisi*. Salkumsöğüt Yayınları.

¹⁰ bk. Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar devri Türk şiiri antolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Çağın, S. (2018). *Tanzimat dönemi Türk edebiyatında hikâye*. Dergâh Yayınları.

¹¹ bk. Elçin, Ş. (Ed.). (2001-2007). *Türk dünyası edebiyat metinleri antolojisi* (1-8. ciltler). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; T.C. Kültür Bakanlığı. (1993-2002). *Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi* (C. 1-32). Kültür Bakanlığı Yayınları.

herhangi bir kavram, duygu, nesne, olay veya olgu çerçevesinde seçilmiş eserlerden oluşan tematik antolojilerdir ¹².

Antolojilerin işlevi, belirli kıstaslara göre seçilmiş edebî metinleri, toplu halde okurun dikkatine sunmaktan ibaret değildir. Bu eserlerin dikkat çeken niteliklerinden biri, ulusal dilin standartlaşmasına hizmet etmesidir. Antolojiler, üzerinde uzlaşılan edebî kaynaklar olarak prestij ağzın¹³ merkezileşmesine, ortak bir imla kılavuzunun oluşmasına, sözvarlığının toplumun tüm katmanlarında benimsenmesine ve dolayısıyla ulusal dil ve kimlik arasında bağ kurulmasına katkı sunar. Söz konusu eserlerin en belirgin görevlerinden biri de dildeki standartlaşmaya bağlı olarak bir *müfredat* meydana getirmesidir. Devletlerin temel yükümlülüklerinden biri olan ulusal eğitim politikalarının merkezinde ana dili eğitimi yer alır. Ana dili öğretimi amacıyla oluşturulan müfredatın sınırları büyük ölçüde antolojiler tarafından çizilirken eğitimin her aşamasındaki ders kitapları da bu seçkilerde değer atfedilen edebî eserleri temel almaktadır.¹⁴

Antolojilerin sayılan tüm bu görevleri aslında, bu eserlerin *edebî bir kanon* inşa etme amacıyla doğrudan ilgilidir. Kökeni Grekçe *kanon* “ölçü, kural” sözcüğüne dayanan bu kavram, başlangıçta Hristiyan din adamları tarafından *hakiki* “authentic” kabul edilen kutsal metinler bütününe ifade etmek ve *şüpheli* “apokrif / apocrypha” metinleri dışlamak için kullanılmış, zamanla din dışı alana taşınarak belirli bir yazarın otantik eserleri ile bir edebiyat geleneğinin temel ve yetkin kabul edilen metinlerini kapsayacak şekilde anlam genişlemesine uğramıştır (Abrams ve Harpham, 2012: 41-44; Cuddon, 2013: 40). Günümüzde edebiyat kuramında *kanon* “eleştirmenler, akademisyenler, eğitim kurumları ve antoloji hazırlayıcıları gibi kültürel otoritelerin ortak değerlendirmeleri sonucunda estetik değeri, temsil gücü ve tarihsel önemi nedeniyle seçilerek meşrulaştırılan eserler bütününe” ifade etmektedir (Baldick, 2001: 33).

Bu yönüyle kanon, yalnızca belirli metinlerin seçilip korunmasını değil, aynı zamanda bir ulusal edebiyatın hangi eserler, yazarlar ve estetik ölçütler üzerinden tanımlanacağını belirleyen kültürel bir seçme ve meşrulaştırma mekanizmasını da temsil etmektedir. Özellikle antolojiler, kanonik kabul edilen metinleri bir araya getirerek bunların yayımlanmasını, eğitim yoluyla aktarılmasını ve sonraki kuşaklar tarafından edebiyat geleneğinin temel örnekleri olarak algılanmasını sağlayan başlıca araçlardan biridir. (Abrams ve Harpham, 2012: 41-44; Baldick, 2001: 33; Cuddon, 2013: 40).

Bu çalışmanın odağında Modern Tuva edebiyatının ilk antolojileri olan *Çındı Çogaaldar* “Seçme Eserler” yer almaktadır. Makalede öncelikle Modern Tuva edebiyatının doğuşu ele alınacak; bu süreçte ilki 1937, ikincisi 1939 yılında Tuva Latin alfabesiyle yayımlanan *Çındı Çogaaldar*’ın yapısal özellikleri ve muhtevaları incelenerek modern Tuva edebiyatının olgunlaşmasına olan etkileri ve Tuva edebî kanonun inşasındaki rolleri değerlendirilecektir.

Modern Tuva Edebiyatının Temelleri

Tuva Türkleri, Türk yazı dilinin doğduğu Orhun Vadisi ile Yenisey Havzası arasında meskûn olmalarına karşın çeşitli tarihî, siyasi ve coğrafi koşullar nedeniyle Batı’daki soydaşlarının aksine ortak Türk yazılı

¹² Tamsöz, B. (1998). *Osmanlı’dan günümüze kadın şairler antolojisi*. Ayyıldız Yayıncılık; Bozkurt, A. (2024). *Öykülerde İstanbul: Cumhuriyet’in 100 öyküsü* (C. 1-2). İBB Yayınları.

¹³ Prestij ağzı, bir dil topluluğu içinde eğitim, yönetim, edebiyat, medya ve kamusal iletişim gibi yüksek statülü alanlarda tercih edilmesi nedeniyle diğer ağızlara göre daha fazla toplumsal saygınlık kazanan; çoğu zaman standart dilin oluşumuna temel teşkil eden veya standart dil ile özdeşleşen ağızdır. Bu prestij, ağzın dilbilgisel üstünlüğünden değil, onu kullanan toplumsal grubun tarihsel, siyasi ve kültürel konumundan doğar. bk. Cyrstal, 2008: 450.

¹⁴ Modern Türk edebiyatında antolojilerin genel görünümü hakkında bk. Bulut, 2023.

kültüründen uzak düşmüşler ve tarihî Türk yazı dillerinin mirasından yoksun kalmışlardır¹⁵. Köklü bir sözlü kültür geleneğine sahip olan Tuva Türkleri, aynı coğrafyayı paylaşmaları, benzer yaşam koşullarını sürmeleri ve ortak inançları benimsemeleri nedeniyle komşuları Moğollarla yoğun bir kültürel etkileşim içinde olmuştur. Özellikle Lamaizm'in benimsenmesine bağlı olarak Tuva Türkleri arasında Moğolca ve Tibetçe, bir *litürjik dil*¹⁶ niteliği kazanmış, 1930 yılındaki dil planlamasına varıncaya değin bürokraside resmî dil olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Tuva Türkleri *Geser* destanının nüshalarını, *Mahabharata* ve *Pançatantra* gibi önemli Lamaist eserleri Moğolca üzerinden tanımış ve eski Moğol alfabesiyle bugün Tuva Beşerî ve Uygulamalı Sosyal-Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü arşivinde muhafaza edilen 1200'den fazla el yazması kaleme almıştır (Toburokov, 2016: 116-117).

Modern Tuva edebiyatının hazırlık aşaması, Rus İç Savaşı'nın (1917-1922) ardından Güney Sibirya'da komünizmin güçlenmesine bağlı olarak Tuva coğrafyasında ideolojik matbuat hayatının başlamasıyla doğrudan ilgilidir. Dikkat çekici olan husus, bu dönemde neşredilen ilk süreli yayınların Tuvaca değil, dönemin siyasi ve kültürel şartlarının bir gereği olarak Rusça ve Moğolca olmasıdır. Örneğin 24 Temmuz 1924'te yayım hayatına başlayan ve daha sonra *Tuvinskaya Pravda* adını alan *Krasniy Pahar* gazetesi Rusça, 31 Ağustos 1925'te ilk sayısı basılan *Erh Çoloot Tannu-Tuva* gazetesi ile 5 Aralık 1926'da yayımlanan *Qubisgalçı Arad* dergisi ise Moğolca çıkmıştır (Çadamba, 1995: 10-11; Monguş vd., 2011: 9). Özellikle Moğolca yayımlanan bu süreli yayınlar Tuva edebiyatının başlangıç yıllarında önemli bir mecra rolü görmüş, Tuvalı yazar ve şairler ilk eserlerini yine Moğolca olarak bu yayın organlarında yayımlama fırsatı bulmuştur. Nitekim, Tuva edebiyatının ilk şiiri kabul edilen Monguş Sodunam imzalı *Lenin-u Tukhay Şiliğlel* "Lenin Hakkında Manzume" (1926) ile Tuva edebiyatının ilk kadın şairi Dongak Barikaan'a (1898-1975) ait *Martin Naim* "Sekiz Mart" (1929) adlı şiirler, bahsi geçen dergi ve gazetelerde Moğolca yayımlanan ilk edebî metinlerin başında gelmektedir (Mijit, 2020: 167-168).

Öte yandan bu ilk edebî adımlar, Tuva Türkleri arasında okur yazarlığın çok düşük olması nedeniyle oldukça sınırlı kalmış, Modern Tuva edebiyatının gerçek anlamda tesisi ve gelişmesi, Tuva Türkçesi için bir alfabe geliştirilmesiyle mümkün olmuştur. 1929 yılında toplanan VIII. TAR Kongresi'nde, Tuva yazısının Latin harfli Yeni Türk Alfabesi'ne uyarlanması kararlaştırılarak Sovyetler Birliği'nden bilimsel destek talep edilmiştir. Bu doğrultuda 1930'da L. D. Pokrovskiy başkanlığında, Prof. A. A. Pal'mbah'ın da yer aldığı bir Sovyet heyeti Tuva'ya gelerek yeni alfabe projesini hazırlamıştır. 28 Haziran 1930'da resmen kabul edilen bu Latin esaslı alfabe, kitlelerin kültürel, politik ve ekonomik hayata entegrasyonunda kritik bir rol üstlenmiştir (Koçoğlu Gündoğdu, 2008: 444).

Tuva yazı dilinin tesis edildiği 1930'dan Latin alfabesinin¹⁷ bırakılıp Kiril alfabesine geçildiği 1944'e kadar başta Tuva Türkçesinin ilk sözlüğü olmak üzere¹⁸, çok sayıda süreli yayın¹⁹, ders kitabı²⁰, çeviri eser yayımlanmıştır²¹. Bununla birlikte gerek Tuva Halk Cumhuriyeti'nde gerek Sovyetler Birliği'nin

¹⁵ Tuva yazı dilinin gelişimine dair bk. Tosun, 2023.

¹⁶ Litürjik dil, dinî ibadetlerde, ayinlerde ve kutsal metinlerin okunup icra edilmesinde kullanılan, genellikle standart konuşma dili dışında kalan özel işlevli dildir bk. Crystal, 1964.

¹⁷ Tuva Latin alfabesinin genel özellikleri ve 1930'lu yıllarda Tuvaca metinlerde görülen dil özellikleri için bk. Bayır-ool, 2019.

¹⁸ Arsbaşeva, Lopsan, Manlay, Pirinley ve Namzıray tarafından hazırlanan ve 1932 yılında yayımlanan *Tıba-Orustun Toyul Pijii* "Tuvaca-Rusça Sözlük", 3000 madde başına sahip iki dilli bir sözlüktür ve 6000 adet gibi yüksek bir tirajla basılmıştır (Arsbaşeva, Lopsan, Manlay, Pirinley, ve Namzıray, 1932: 2).

¹⁹ Tuva yazı dilinin inşasındaki en önemli süreli yayın şüphesiz *Şın* "Gerçek" gazetesidir. Başlangıçta *Erh Çoloot Tannu-Tuva* "Özgür Tuva" ve *Ünen* "Gerçek" adlarıyla Moğolca çıkarılan gazete; 1930'da *Tıva Arattın Şın* "Tuva Halkının Doğrusu", 1931'den itibaren ise *Şın* adıyla yayım hayatına devam etmiştir (Kara, 2026: 84). Dönemin en önemli süreli yayınlarından biri de *Revolüstug Arat* "Devrimci Halk" dergisidir.

²⁰ *San Podalganuy Nomu* "Matematik" (1933), *Çaraştır Bijüliher* "Güzel Yazalım" (1934), *Ööreniili* "Öğrenelim" (1936), *Tümen Poydus Ertteminiñ Nomu* "Tabiat Bilgisi" (1937) ve *Uruglar Nomu* "Çocuk Kitabı" (1939) bu ders kitaplarına örnek gösterilebilir.

²¹ Dönemin en önemli çevirisi, Puşkin'in *Kapitanskaya Doçka* "Yüzbaşının Kızı" romanıdır. Eser *Çogaal Komitedi* "Edebiyat Komitesi" tarafından 1938 yılında Tuvacaya *Kapitan Uruu* adıyla çevrilmiştir.

genelinde derin siyasi ve kültürel kırılmaların yaşandığı bir dönemde doğan Modern Tuva edebiyatı, tarihin doğal akışı içerisinde Tuvaların kendi kültüründen gelişememiş, bunun yerine komünist ideolojinin çizdiği estetik ve düşünsel sınırlar içinde teşekkül etmek zorunda kalmıştır. Tuvalı edebiyatçılar, Rus edebiyatı aracılığıyla tanıdıkları Batı edebî türlerini, yoğun ideolojik denetim ve sansür koşulları altında çeviri ve taklit yoluyla işlemeye mecbur bırakılmıştır (Tosun, 2025: 15-23; Potanov, 1966: 143)²².

Tuva Modern Edebiyatının İlk Antolojilerinin Editöryal Özellikleri ve Muhtevaları

1930'lu yıllarda Tuva Türkçesinde antoloji kavramını karşılamak üzere *çındı çoğaal* söz grubu kullanılmıştır. Bu isimlendirme, Tuva Türkçesinde "yığmak, toplamak" anlamındaki *çı-* fiilinden türetilen *çındı* sözcüğü ile *edebiyat* anlamına gelen Moğolca alıntı *çoğaal* kelimesinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Arıkoğlu ve Tosun, 2024: 716; 705). Bu bağlamda *çındı çoğaal* söz grubu "seçme eserler, antoloji" anlamına gelirken, sözcüklerin yer değiştirmesiyle kurulan *çoğaal* *çındı* tamlaması ise tek bir yazarın külliyatını ifade etmek için kullanılmıştır. İlerleyen süreçte bu yerel isimlendirmenin yerini Rusçadan alıntılanan *antologiya* sözcüğünün aldığı görülmektedir.

1937 ve 1939 antolojilerinin ilk dikkat çeken özelliği, yüksek tirajlarıdır. 1937 tarihli antoloji 4000, 1939 tarihli antoloji ise 3000 adet basılmıştır. Söz konusu yıllarda Tuva Halk Cumhuriyeti'nin genel nüfusunun yaklaşık 82.000²³ olduğu, halkın geniş bir coğrafyada dağınık bir biçimde yaşadığı ve başkent Kızıl dışında şehirleşmiş bir yerleşim alanının bulunmadığı göz önüne alındığında, bu eserlerin büyük bir okur kitlesine ulaştırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Zira bu seçkilerin yayımlandığı yıllar, okuryazarlık oranının on yıl gibi kısa bir sürede yüzde 1,5'ten²⁴ yüzde 65'e, okul sayısının ise 7'den 70'e çıktığı yoğun bir kültürel inşa dönemidir. Dolayısıyla bu yüksek tirajlar, yazıyla yeni tanışan halk tabanına yeni edebî ve ideolojik anlayışı hızla aktarma stratejisinin doğrudan bir sonucudur.

Uran Aldın-oolovna Dongak (2020: 160), Tuva Halk Cumhuriyeti dönemi Tuva edebiyatını incelediği çalışmada bu antolojileri hazırlayanlar hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmediğini, antolojilerin sadece iç kapak sayfalarında isimlerinin zikredildiğini ifade etmektedir. Esasen ilk *Çındı Çoğaal*'ın redaktörü Oçurbaanak ve giriş yazısını yazan Bazır-Sat ile ikinci antolojinin redaktörü olan Oydup hakkında oldukça sınırlı bilgilere ulaşılabilmektedir. *Tuvinskaya Pravda* ve *Şın* gazetelerinin çevrimiçi sayfalarında erişebildiğimiz bilgilere göre, *Şın* gazetesinde görev yapan A. Oçurbaanak'ın Tuva Yazarlar Birliği'nin kurucu üyelerinden olduğu tespit edilmiştir (Monguş, 2025). Tuva Halk Devrimci Partisi Merkez Komitesi'nde propaganda ve eğitim işlerinden sorumlu olan Hovalıg Bazır-Sat'ın ise Parti'nin genel sekreteri Salçak Toka ile yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu gözden düşerek partiden ihraç edildiği ve edebiyat hayatından uzaklaştığı belirlenmiştir (Çamzı, 2016). İkinci antolojinin hem redaktörü hem de seçkide yer alan *TAR 18. Çılında Murnukkunu Saktırğa* "Tuva Halk Cumhuriyeti'nin 18. Yılında Geçmişini Hatırlamak" şiirinin şairi olan Oydup ile tespit edilebilen tek bilgi S. Kombu'nun (2012: 339) antolojileri birer madde başı olarak inceleyen *Tuvinskaya Literatura, Slovar* "Tuva Edebiyatı, Sözlük" başlıklı eserinde söz konusu antolojinin redaktörü olduğudur.

Antolojilerin hazırlanışında izlenen yol ve yöntem *Çındı Çoğaal* 1937'nin *Kürilde* "Giriş" bölümünde dile getirilmiştir. Redaktör Oçurbaanak (1937: V-VIII), 7 Eylül 1937'de gerçekleştirilen Devrimci Gençler Birliğinin VI. Kurultayı dolayısıyla *Çoğaal Komitedi* "Edebiyat Komitesi" üyelerinin

²² Modern Tuva edebiyatı hakkında genel bilgi için bk. Arıkoğlu, 1998.

²³ bk. Monguş, D-H. A., 2024: 238

²⁴ bk. Gosudarstvenny doklad, 2014.

öncelikle o tarihe kadar Tuva gazetelerinde yayımlanan eserleri taradıklarını ve yaklaşık 300 metinden oluşan bir taslak hazırladıklarını belirtmektedir. Ancak hazırlık süresinin sınırlı olması nedeniyle bu taslakta yer alan eserlerin tamamı seçkiye dâhil edilmemiştir. Seçilen şiirlerin bir bölümü daha önce yayımlanmış metinlerden, bir bölümü ise ilk kez bu antoloji için kaleme alınan eserlerden meydana gelmektedir. Girişte ayrıca eserlerin tematik esaslara göre sınıflandırıldığı, imla bakımından farklılık gösteren veya anlamı yaygın olarak bilinmeyen bazı sözcüklerde düzenlemeye gidildiği ve yüzyıllardır halk arasında söylenegelen türkülerin derleyicilerinin adları belirtilerek seçkiye alındığı belirtilmektedir.

Her iki antolojide de erken dönem Tuva yayıncılığının teknik ve editoryal koşullarını yansıtan çeşitli basım ve redaksiyon sorunları dikkat çekmektedir. Bazı metinlerde yazar adları yalnızca *Dopçuzu* "İçindekiler" bölümünde yer almaktadır. Örneğin, 1937 tarihli antolojide *Uran-Çogaal Arevenin Inak Heree* "Edebiyat, AREVE'nin Gönül Verdiği Görevi" başlıklı yazı, içindekiler kısmında Bazır-Sat'a ait gösterilmesine rağmen metin içinde müellif adı verilmemiştir. Benzer şekilde *On Beş Çıl* "On Beş Yıl" şiirinde de şairin adı belirtilmemiştir. 1939 tarihli antolojide ise ön sözün başlığı, içindekiler bölümünde *ege sözü*, metin içerisinde ise *ege çüülü* şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca bu baskının sonuna, *çazalga* "düzeltme cetveli" başlığı altında toplam otuz dokuz baskı hatasını gösteren bir "errata listesi" eklenmiştir. Söz konusu antolojilerin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır²⁵:

Çındı Çogaaldar 1937

İlk *Çındı Çogaaldar*, *Çogaal Komitedi* "Edebiyat Komitesi" tarafından 1937 yılında, Tuva'nın başkenti Kızıl'da yayımlanmıştır. Eserin redaktörlüğünü *Oçurbaanak* üstlenmiş, baskısı Kriptograf Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kapak sayfasında "Devrimci Gençler Birliğinin²⁶ VI. Büyük Kurultay katılımcılarına hediye" ithafı bulunan eserin *Kiirilde* "Giriş" bölümü yine *Oçurbaanak* tarafından yazılmıştır. Girişi takip eden bölümdeyse dönemin önemli devlet adamlarından Bazır-Sat'ın kaleme aldığı *Uran-Çogaal Arevenin Inak Heree* "Edebiyat, AREVE'nin Gönül Verdiği Görevi" başlıklı yazı yer almaktadır.

Bu eser, son bölümde yer alan masal hariç, bir şiir antolojisi olmasının yanında, yukarıda da değinildiği gibi aslında tematik antoloji formundadır. Seçilen 64 adet eser (63 şiir, 1 masal) konularına göre 7 temel başlık altında sıralanmıştır. Bu başlıklar ve seçkide yer alan eserler şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Egemenlik ve özgürlük hakkında şiirler [s. 2-37]:

İnternasional "Enternasyonal marşı"; Sarıg-Ool, *Eki Çurtuvus Holuvusta, Erge Şöleevis Boduvusta* "Güzel Memleketimiz Elimizde, Egemenliğimiz Bizde"; Höveñmey, *Ol Aldı Çılın İştinde* "On Altı Yılda"; Pürbü, *Areve Delgerezin* "Yaşasın Areve"; Pürbü, *Am-Daa Tüleeli* "Artık Kazanalım"; Höveñmey, *Hostug Arat Bilip Tur, Oo* "Özgür Halk Anlıyor"; O. Dorju, *Dagın Katap Darlatpas Bis* "Tekrar Ezilmeyeceğiz"; Lopsaň (Rusçadan çeviren) *Amı-Tının Bergen-Ne Sen* "Canımı Feda Ettin"; Pürbü, *Oktabr* "Ekim"; Höveñmey, *Sür Küjün Körgüzüp Tur* "Büyük Gücün Görünüyor"; *On Beş Çıl* "On Beş Yıl"²⁷; Höveñmey, *Oktabrın Odu Kapitalistarnı Oja Çıdı* "Ekim'in Ateşi Kapitalistleri Yaktı".

b) Puşkin'in ölümünün 100. yılı münasebetiyle Rusçadan çevrilen şiirler [s. 38-51]:

²⁵ *Çındı Çogaaldar*'da yer alan eserler, genel okuyucu göz önünde bulundurularak günümüz imlası ile verilmiştir.

²⁶ AREVE, *Amıyaktarnıñ Revolyustug Evileli* "Devrimci Gençler Birliği" adlı örgütün adının kısaltmasıdır (Monguş, 2003: 154).

²⁷ Eserin şairi verilmemiştir.

Turaskaal “Anıt” (Çev. Pürbü); *Çadayefke* “Çadayefe” (Çev. Toka); *Sibirçe* “Sibirya’ya”, (Çev. Sarıg-Ool); *Puşkinge Dekabristarnıñ Haruzı* “Dekabristlerin Puşkin’e Cevabı”, (Çev. Lopsa); *Hayaahg Hüñ Delgerezin!* “Yaşasın Doğan Güneş!”, (Çev. Çimba); *Aldın Hüñ Boop Çırıp Tur* “Altın Güneş Işıldıyor”.

c) Memleketin güzelliklerini öven şiirler [s. 52-82]:

Kök-Ool, *Tıva Çurtum* “Tuva Yurdum”; Lebedef-Kumaç, *Töreen Çurtum* “Ana Vatanım”, (Çev. Pürbü); Tambı-Sürün, *Şemi*²⁸ *Baajı Seriin Çaylak* “Şemi Köyünün Serin Yaylası”; Şojal, *Köktük Şıttık Hemçiiivisti*²⁹ “Yemyeşil Ormanlı Hemçiiğimiz”; Sarıg-Ool, *Çaa Oruk Ajıttınp Tur* “Yeni Bir Yol Açılıyor”; T. Natpit, *Kaygamçıktıg Çurtuvustu* “Muhteşem Memleketimiz”; Tambı-Sürün, *Tıva Çurttu* “Tuva Ülkesi”; Sebil, *Baylaktıg-La Taydıların* “Bereketli Taygalar”; Nazın-Ool, *Sayhg Taştıg Kara Şuynu* “Kayalık Taşlık Kara Şuy”³⁰; Bayır, *Ejiviske Ujuraştı* “Dostumuzla Karşılaşma”; Sañçat, *Kamgalanır Küjü-Daa Bar* “Korunacak Gücü de Var”; T. Seren, *Ulug Sayaan İjin Çurtaan* “Büyük Sayan’da”³¹ Yaşayan”; T. Nüdüü, *Ulam-Ulam* “Gittikçe”; Sat Baazañ, *Samagalday-Hooraymı*³² “Samagalday Şehri”; Tambı-Sürün, *Boydus Sooy Berdi* “Hava Soğudu”; Akbaan, *Ezir Kuş Deg Sugluk Bolza* “Kartal Gibi Gemsiz Olsa”.

d) Besicilik ve tarım hakkında şiirler [s. 83-124]:

Tolçap, *Dörgün Sıñmas Östüreeli* “Sağlam Yetiştirelim”; Sarıg-Ool, *Hovunu Andazınnañar* “Bozkırı Sürünüz”; Çıssıñmaa, *Arat Çonnuñ Amıdıralı* “Halkın Hayatı”; Nazın-Ool, *Hovu Şöldü Ajıglaah* “Bozkırlardan Yararlanalım”; M. Sebeen, *Ajaalgazın Koşkatpaah* “Hasadı Zayıflatmayalım”; Tamba, *Özer Bolzun* “Yetişsin”; T. Sürün, *Aa-Çaza Tarılatkay* “Var Gücümüzle Ekelim”; Mınççıñ, *Deski Kıldır Sugaraah* “Kusursuz Sulayalım”; İ. Konğar, *Odarlادیp Semirttiili* “Otlattıp Semirtelim”; Sañçat, *Kol-La Küjün Evileldeel* “Gücümüzü Birleştirelim”; Lopsa, *Oñgatpaah Suskatpaah* “Susuz Bırakmayalım, Susatmayalım”; Dembirel, *Elbek Çüzün Taraa Tarı* “Bereketli Tahıl Ekelim”; İji-Huurak, *Çalgaa Çokka Erttireeli* “Tembellik Etmeyelim”; Palbır, *Andazınnar Kiripteeli* “Sürmeye Girişelim”; T. Sunduy-Ool, *Ajıg-La Kuştı Utpaahıñar* “Acı Kışı Unutmayalım”; Dartan-Ool, *Kuudayım Semis Turda* “Geyiğim Semizken”; Manzırıkçı, *Kokay Çirter Dozup Alıyn* “Kurtların Yemesini Engelleyelim”; Çıldüm, *Hemner Kejip Ottaar İvim* “Nehirleri Geçip Otlayan Ren Geyiğim”; Oolak, *Eder Çarıñ Munup Algaş Eliñ Budun Tergilep Kel* “Geyiğine Binip Karacanı Terkisine Alıp Gel”; Pürbü, *Kadıñ Sırtar Tutkan* “Tırpanımı Dik Tutan”; Kalgakpan, *Tutkan Sunıñ Turlaa* “Kızıl Geyiğin Obası”; Çançıp, *Taarıştırp Azıraah* “Düzgün Besleyelim”; Begzi, *Ulus Höyden Küüssediili* “Daha Fazla Gerçekleştirelim”; Nayındı, *İlin-Tayga Çurttuğ-la Bis* “İlin-Taygalıyız”.

e) Bilim ve kültür hakkında şiirler [s. 125-142]:

Höveñmey, *Hostug Arat Men* “Özgür Bir Halkım”; Höveñmey, *Tıva Bijiktin Beş Çıl Oyunda* “Tuva Alfabesinin Beşinci Yıl Dönümünde”; Despildey, *Çıdıp Kalbayn Ööreniili* “Yatmayalım, Öğrenelim”; Çüüsükkey ve Ak-Urug, *Haara Tutkan Şkolanı* “Gittiğin Okulu”; Kuñgaa-çap, *Kaygamçıktıg Ööreniili* “Çok İyi Öğrenelim”; Nazın-ool, *Dögerevis Ööreniili* “Hepimiz Öğrenelim”; Pürbü, *Kaadır Kılır Şkolavıs* “Yeni Nesiller Yetiştiren Okulumuz”; Sırgıy, *Adak Kıldır Öörenmeeli* “Kötü Öğrenmeyelim”;

²⁸ *Şemi*, Tuva Cumhuriyeti’nde bir köy adıdır.

²⁹ *Hemçik*, Tuva Cumhuriyeti’nde bir nehir ve nehrin bulunduğu idari bölgenin adıdır.

³⁰ *Şuy*, Tuva Cumhuriyeti’nde bir köy adıdır.

³¹ Güney Sibirya’da yer alan sıra dağlar.

³² Samagalday, Tuva Halk Cumhuriyeti’nin eski başkentidir.

Darjaa, *Aççılıg-la Veternarnı* “Faydalı Veterinerlik”.

f) Kadınlar hakkında şiirler [s. 143-158]:

Sarıg-ool, *Keergençig İyevin Heree Çok Dep Adaan* “Zavallı Annene ‘Gereksiz’ Dediler”; Pürbü, *Ergim Eş Hereejen* “Sevgili Yoldaş Kadın”; Kokpalaar (Derleyen) *Şaanda Hereejenner Erge Çok Çoraanın İri-Bile İleredip Çoraanı* “Eskiden Kadın Haklarının Olmayışını Anlatan Bir Türkü”; Manzırıkçı, *Onza Erge Tırttıwı* “Özel Hak Verdik”; K. Şöydek, *Erge Çokka Çoraan-Bis* “Haklarımız Yokken”.

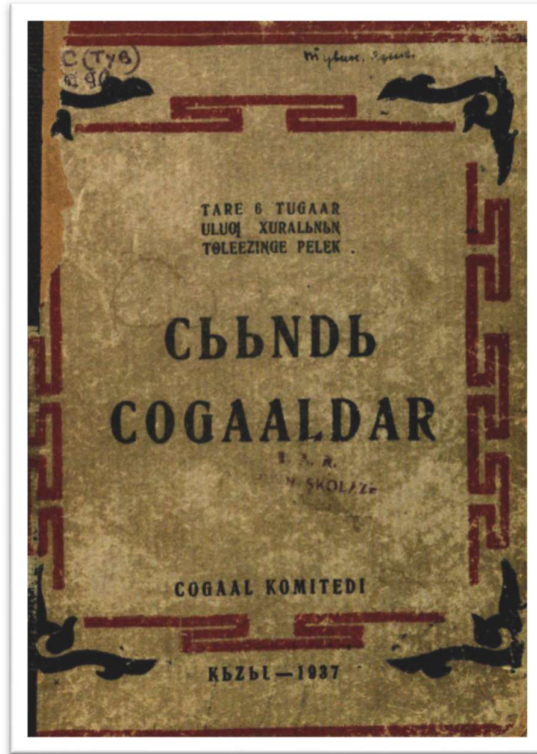
g) Yoldaş Toka’nın yönetiminde partinin halk komitesinin Tes-Hem bölgesinin niteliklerini ifade eden türküler [s. 159-167].

h) AREVE hakkında şiirler [s. 168-184]:

Ançımaa, *Tes-Hem Kojuunnun Arevezini Çeder Çetpes Ajılın Dugayında* “Tes-Hem Bölgesi Devrimci Gençler Birliği’nin Durumu Hakkında”; Ançımaa, *Bottug Sanal Beer-le Siler* “Gerçek Fikirler Verin”; K. Erençin, *Küçülüğ Küjün Salgan* “Kudretli Gücünü Sarf Etmiş”; Kalgakpan, *Tem-Sümezin Kadıp Tur* “Bütün Gücünü Topluyor”.

ı) *Agar-Sandan İyaş* “Büyük Kutsal Ağaç” [s. 185-188]:

Stephan Sarıg-ool, *Agar-Sandan İyaş* “Büyük Kutsal Ağaç”.

(Resim 1: Çındı Çogaaldar 1937, kapak sayfası)

Çındı Çogaaldar 1939.

Edebiyat Komitesi, ilkinden iki yıl sonra, 1939'da bu kez sözlü kültür ürünlerini yoğunlukla barındıran ikinci bir *Çındı Çogaaldar* yayımlamıştır. Eserin sorumlu redaktörü *Oydup*, teknik redaktörü ise Modern Tuva edebiyatının en önemli şairlerinden *Sergey Pürbü*'dür.

Antoloji, yazar adı belirtilmeyen bir ön sözle³³ başlamaktadır. Burada da tıpkı ilk antolojide olduğu gibi eserin amacı ve dönemin edebiyat anlayışı dile getirilmiş, genç edebiyatçılara seslenilerek edebiyatın gayesi, edebiyatçının sorumlulukları tanımlanmıştır. İkinci *Çındı Çogaaldar*, ilkinden farklı olarak tematik bir antoloji değil, çoklukla sözlü kültür ürünlerini barındıran bir tür antolojisidir. Derlemede toplam 48 adet manzum eser, 63 adet atasözü ve 1 masal yer almakta; bu metinler *ırlar* "türküler", *üleger domaktar* "atasözleri", *şülükter* "şiiirler" ve *tool* "masal" olmak üzere 4 *bölük* (bölüm) hâlinde verilmektedir.

a) Birinci Kısım: Türküler³⁴ (Arat ırı), [s. 9-47]:

İnternasyonal "Enternasyonal marşı", *Kaygamçıkıtıg İnternasional* "Muhteşem Enternasyonal" (Halk Türküsü); *Döge Baarı* "Dögee Dağı'nın Eteği" (Halk Türküsü); *Töp-le Surguul Turguzarda* "Merkez Okul Kurarken" (Halk Türküsü); *Saluuççuttar* "Devrimci Gençler" (Halk Türküsü); *Oçalañdan Kedilerin* "Boyunduruktan Kurtuluş" (Halk Türküsü); *Ala Karaan Deşken Bolza* "Gözlerini Oysa" (Halk Türküsü); *Kadarççı ırı* "Çoban Türküsü" (Halk Türküsü); *Tañdım Turda Tanjaş-la Men* "Taygam Varken Mağrurum" (Halk Türküsü); *Mejegey* "Mejegey" (Halk Türküsü); Kara-kıs, *Anıyaktar* "Gençler"; *Samagalday* "Samagalday" (Halk Türküsü); *Handagaytı* "Handagaytı" (Halk Türküsü); Tambrı-Sürün, *Şemi Baajı Seriin Çaylag* "Şemi'nin Zirvesi Serin Yaylak"; K. Sañçay-ool, *Evileldig Revolusta* "Örgütlü Devrimde"; K. Koñgar, *Solun Çaagay Sovet Çurttu* "Muhteşem Güzel Sovyet Memleketi"; T. A. Sarıg-ool, *Erge Şölee Biste Turda* "Egemenlik Bizdeyken"; Delger-ool, *Hostug Şöleen Tıva Çurttum* "Bağımsız ve Hür Tuva Yurdum"; Oçur-ool, *Bayır Darga Delgerezin* "Var Olsun Başkan Bayır"; Şaktar, *Uran Mergen Çogaalçılar* "Mahir Bilge Edebiyatçılar"; Biçee-Urug, *Pioner Çaraş* "Güzel Pioner"; Tambrı-Sürün, *Uran Çeçen Anıyaktar* "Güzel Konuşan Gençler"; T. Çadamba, *Öşken Töreen Çurttumaymı* "Doğup Büyüdüğüm Yurdum"; Kara-kıs, *Uran Çogaal* "Edebiyat"; Mijit-ool, *Inak Öörüm* "Sevgili Dostlarım"; O. Süzükbay, *Al-la Bodum Çorgaar-la Men* "Kendimle Gurur Duyuyorum"; Borbak-ool, *Baar Oruu Kegeereldig* "Gideceği Yol Aydınlık"; Tazı-Sambu, *Açılıg-la Nam-na Çazak* "Faydalı Hükümet"; S. Bayır-ool, *Kadar Oottug Tıva Çurttum* "Gür Otlaklı Tuvam".

b) İkinci Kısım: Atasözleri (Üleger Domaktar), [s. 48-56]:

Bu bölümde, "halkın çok eski zamanlardan beri sevilen edebiyatı, atasözleri" başlığı altında çalışkanlık, dürüstlük, ikiyezlülük, cömertlik, bencillik, öğrenmenin önemi, misafirperverlik ve ailenin önemi gibi konularda 63 adet atasözüne yer verilmiştir.

c) Üçüncü Kısım: Şiirler (Şülükter), [s. 57-103]:

Tambrı-Sürün, *Kövey Çonnuñ Hündüleli Kürüneniñ Sülde Demdee* "Halkın Hürmeti, Devletin Amblemi"; Pürbü, *Lenin* "Lenin"; Hoylakkaa, *Başkı Lenin Möçüze-daa Baaştar Bergen Heree Dirig* "Öğretmen Lenin Ölse de Liderlik Amacı Sağ"; Pürbü, *Oktabrıñ Kızıl Tugu* "Ekimin Kızıl Bayrağı"; Tambrı-Sürün, *Çazak, Nam Delgerezin!* "Yaşasın Devlet, Hükümet"; Oydup, *TAR 18. Çılnda*

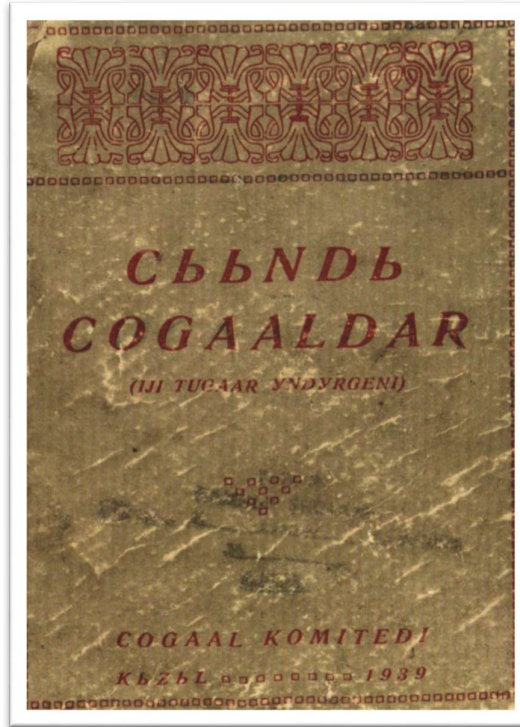
³³ Antolojinin *dopçuзу* "içindekiler" kısmında bu bölümün adı *ege sözü*, iç metinde ise *ege çüülü* olarak verilmiştir.

³⁴ Tuva sözlü kültüründe *arat ırı* hakkında bk. Mijit, L. S., ve Koçoğlu Gündoğdu, V. (2023).

Murnukkunu Saktırga “Tuva Halk Cumhuriyeti’nin 18. Yılında Geçmişi Hatırlama”; O. Sagan-ool, *Meeñ Töreeñ Çurttum* “Benim Anavatanım”; Sambu-Lündüp, *Huraldın Şiitpiri Biske Dürüm* “Meclisin Kararı, Bize Kanun”; O. Sunduy, *Azıg Tıjın Sıktıvıs* “Azı Dışını Kırdık”; Çimba, *Kaŋ-Deg Bijiin Körgüstü Kaygamçık Küjün Körgüstü* “Çelik Gibi Yazısı Göründü, Muhteşem Gücü Göründü”; S. Bayır, *Çaa Çurt Delgerezin!* “Yaşasın Yeni Vatan!”; Tambı-Sürün, *Doşkun Kınçım Uzutkaan* “Kalın Zincirleri Kırdı”; M. İdam-Sürün, *Herejeñ Dep Attı Şaynaan* “Kadın Adı Ödüllendirildi”; Samba-Lündüp, *Delegeyniñ Çogum İyeleri-Arat-Çon* “Dünyanın Gerçek Sahibi- Halk”; I. Tuŋ-Sagaan, *Arattıñ Urugları Pionerler* “Halkın Çocukları Pionerler”; K. Çimit, *Hoolatkan Çıssaannarnı* “Çoğalmış Arabalar”; Purulsaa, *Maadıñ Arat Çonum* “Kahraman Halkım”; T. A. Sarıg-ool, *Ujar Heme Çedip Keldi* “Uçak Geldi”; Pürbü, *Maynıñ Biri* “1 Mayıs”.

d) Dördüncü Kısım: Masal (Tool), [s. 104-155]:

Kaynak kişisi Tamdın olan *Daş-Hüreñ Attıg Tanaa-Herel* destanı, eserin dördüncü bölümünde Sagan-ool’un nesre uyarladığı şekliyle ve *tool* “masal” adıyla okuyucuya sunulmuştur.

(Resim 2: Çıındı Çogaaldar 1939, kapak sayfası)

Çıındı Çogaaldar ve Devrin Ruhı

Dönemin resmî kültür politikalarının bir gereği olarak Sovyetler Birliği döneminin edebî anlayışı “gerçekliği devrimci gelişimi içinde tasvir etmek ve bunu yaparken sanatsal tasvirin doğruluğu ile tarihsel somutluğunu, emekçi halkın sosyalizm ruhuyla ideolojik olarak yeniden şekillendirilmesi ve eğitilmesi göreviyle birleştirmek” olarak tanımlayabileceğimiz *sosyalist gerçekçilik* ilkesine göre şekillendirilmiştir (Revyakin, 2001: 1012-1013). Sosyalist gerçekçilik ilkesi *partinost* “eserlerin

Komünist Parti'nin hedeflerini ve ideolojisini açıkça savunması", *ideynost* "konuların sınıf mücadelesi, kolektivizasyon, sanayileşme gibi sosyalist temellere dayanması" ve *narodnost* "sanatın sıradan işçi ve köylü sınıfı tarafından kolayca anlaşılabilir, sade ve didaktik bir dille üretilmesi" anlayışını benimsemiştir (Diiga, 1966: 222, 109, 189). Bu doğrultuda, incelememize konu olan her iki antolojinin de hem içerdiği eserler hem de giriş bölümlerinde ortaya konan düşünceler bakımından devrin bu ideolojik bakış açısını yansıttığı görülmektedir.

Bazır-Sat'ın edebiyatçılara, dramaturglara, müzisyenlere seslendiği *Uran-Çogaal Arevenin Inak Heree* "Edebiyat, AREVE'nin Gönül Verdiği Görevi" başlıklı yazısında dönemin edebiyat anlayışı, edebiyattan beklenen işlev ve edebiyatçıların görevleri açık bir şekilde dile getirmektedir. Yazar, genç kuşak edebiyatçıları, "ulusal kültürün inşasını üstlenen ve Tuva devrimini zihinlerinde bir kıvılcık bayrak gibi taşıyan fedailer" olarak yüceltir. Onların mücadele etmeleri gereken dış düşmanları "emperyalist haydutlar", iç düşmanları ise 'devrim karşıtı derebeyler'dir. Bazır-Sat başta AREVE'nin ve genç devrimci edebiyatçıların ödev ve görevlerini sekiz başlık altında toplamıştır:

1. Ulusal edebiyat tesis edilirken devrimci bir karakter taşınmalı ve feodal yapının kalıntıları insanların zihninden ve karakterinden çıkarmalı.
2. Ulusal edebiyatın inşasında SSCB ve Moğol edebiyatı örnek alınmalı; Puşkin ve Maksim Gorki gibi edebiyatçıları incelenmeli ve öğrenilmeli.
3. Genç edebiyatçıları edebî dili ustalıkla öğrenmeli, tüm edebî türleri ve yöntemleri araştırıp anlamalı, edebiyatçıları ve eserlerini tahlil ederek kendilerine örnek almalı.
4. AREVE'de edebiyata dair örgütlenmeler oluşturulmalı ve bunlara geniş katılım sağlanmalı.
5. Edebî faaliyetler yürütülürken AREVE üyeleri arasında devrimci yarışmalar düzenlenmeli ve gençler bu yarışmalara katılımda cesaretlendirilmeli.
6. AREVE üyeleri, hayati bir görev olarak eski çağların masal, bilmece, türkü ve diğer sözlü kültür ürünlerini derlemeli ve kayıt altına almalı.
7. AREVE üyeleri edebî eserleri ve süreli yayınları halka taşınmalı ve faydalarını onlara anlatmalı.
8. Çocukların devrimci bir pedagojiyle yetiştirebilmeleri için yaşlarına uygun edebî eserler hazırlanmalı (Bazır-Sat, 1937: IX-XIII).

Çımdı Çogaaldar'ın 1939 basımında yer alan imzasız ön sözde, edebiyat dönemin politik ve sınıfsal yapısını şekillendiren ideolojik bir araç olarak konumlandırılmış ve genç yazar kuşağına ulusal-devrimci bir Tuva edebiyatı inşa etme görevi yüklenmiştir. Metne göre, ulusal devrimin eski sömürü düzenini ortadan kaldırmasına paralel olarak, devrim öncesi halk edebiyatı ürünleri de feodalizme karşı taşıdıkları eleştirel tutum nedeniyle yeni nesillere aktarılmalıdır. Ön sözde, Salçak Toka'nın Parti'nin 10. Büyük Kurultayı'ndaki direktifleri hatırlatılarak edebiyatın Sovyetler Birliği ile uyumlu bir sosyalist gelişim çizgisi izlemesi gerektiği vurgulanır. Bu doğrultuda Tuvalı edebiyatçıların temel ödevi, toplumdaki feodal kalıntıları silmek, Çürmit-Taji, Hemçik-Ool ve Tançay gibi devrim karşıtı figürlere karşı ideolojik mücadele vermek ve eserlerinde başta Stalin olmak üzere Parti liderlerine duyulan bağlılığı yansıtmaktır (Ege Çüülü, 1939: 3-8).

Antolojilerin giriş bölümünde dile getirilen görüşler ışığında, derlenen eserler incelendiğinde, edebiyatın ideolojinin hizmetinde bir aparat haline geldiği açıkça görülebilir. Dikkat çeken en önemli hususlardan biri lider kültürüdür. Genel bir ifadeyle *lider kültürü*, siyasi, tarihî veya askerî bir niteliği olan bir liderin sembolik anlamda diğer tüm insanlardan çok daha yüksek bir konuma yerleştirilerek yüceltilmesidir. Bu aşırı yüceltme süreci sonunda, kült haline getirilen figüre sarsılmaz bir otorite atfedilir. Sovyetler Birliği döneminde bilhassa Lenin ve Stalin'in kişilikleri etrafında bir kült yaratılmıştır. Lenin'in lider kültürü, onun 1924 yılındaki ölümünden sonra gelişmiş, bedeni kutsallaştırılmak amacıyla mumyalanmış, mozolede halka sergilenmiş, *Leniniana*³⁵ akımı çerçevesinde sanatın farklı türlerinde adeta bir ikonografi oluşturulmuş ve edebî eserlerde onun bedenlenmiş ölse bile düşüncelerinin ölümsüz olduğu vurgulanmıştır. Stalin kültürü ise Lenin'den farklı olarak lider

³⁵ *Leniniana* hakkında bk. Yerköy, 2025.

hayattayken yaratılmış, edebî eserlerde Stalin'in Lenin'in başlattığı Devrim'i güçlendirdiği ön plana çıkarılmış ve II. Dünya Savaşı sonrasında ise yenilmez bir başkomutan olarak tasvir edilmiştir (Tumarkin, 1997 ve Plamper 2012).

Bu bağlamda antolojilerde yer alan şu dizelerde Lenin ile Stalin etrafında şekillenen liderlik kültürü gözlemlenmek mümkündür:

Hostug Arat Bilip Tur, Oo "Özgür Halk Anlıyor": Marks, Engels, Leninnin / Maadrlıg surukçu / Ulus çonnun başkızı / Ulug Stalin mandızın! "Marks, Engels, Lenin'in / Yiğit talebesi / Halkın öğretmeni / Yüce Stalin var olsun!"; Oktabrın Odu Kapitalistarnı Oja Çıdı "Ekim'in Ateşi Kapitalistleri Yaktı": Leninizmni çepseglengeş / Leninnin tugunun / Adaanga / Kıpkan ottun çalvızı deg / Kızıl Oktabr tileen "Leninizm'i bir silah gibi kuşanarak / Lenin'in bayrağının / Altında / Tutuşmuş bir ateşin alevi gibi / Kızıl Ekim muzaffer oldu" (Hövenmey, 1937: 20-23; 34-37).

Lenin "Lenin": Lenin / maadrlıg maadrlı / ... Lenin / tergiinnernin / deedizi / Lenin ugaannarnın / ulug bedii ... / Lenin / töögünün / töögüzü / Lenin / möngenin / tuylul möngözi ... "Lenin / kahramanların kahramanı / ... Lenin / yücelerin / yücesi / Lenin / akılların / en yükseği / Lenin / tarihin tarihi / Lenin / sonsuzluğun / son hududu" (Pürbü, 1939: 61-64).

Başkı Lenin Möçüze-daa Baaştar Bergen Heree Dirig "Öğretmen Lenin Ölse de Liderlik Amacı Sağ": Başkı Lenin möçüze-daa / Baaştap bergen heree dirig / Revolyustug izig bayır! / Leninizm delgerezin! Leninnin hereen ulamçılaan / İzig çüreevis Stalinga. "Öğretmen Lenin ölse de / Liderlik amacı sağ / Devrimci bir selam olsun! / Yaşasın Lenin! / Lenin'in amacını sürdüren / gönlümüz Stalin'e" (Hoylakkaa, 1939: 65-66).

Lenin ve Stalin etrafında oluşturulan bu söylem, antolojilerde yalnızca merkezî Sovyet liderleriyle sınırlı kalmamış; Tuva'daki sosyalist yönetimin simge ismi Salçak Toka'ya da yönelmiştir. Böylece Sovyet lider kültürü, yerel düzeyde Toka'nın sosyalist devrimin temsilcisi ve sürdürücüsü olarak yüceltilmesiyle tamamlayıcı bir boyut kazanmıştır:

Şemi Baajı Seriin Çaylak "Şemi Köyünün Serin Yaylası": Doorattan harap keerge / Torgu heelig Twa çurtu / Doort-la şıngın baştap orar / Toka darga delgerezin "Karşıdan bakınca / Sanki ipekmiş gibi duran Tuva yurdunu / Düzgün ve sıkı yöneten / Yaşasın Toka liderimiz", (Tambi-Sürün, 1937: 58-59).

Hostug Şöleen Twa Çurtum "Bağımsız ve Hür Tuva Yurdum": Taraa maldın suuru bolgan / Taanda inak töreen çurtum / Tayılbrılap ööretken / Taanda inak Toka dargan "Tahıl ve besi memleketi olan / Çok sevdiğim ana vatanım / (Bize) izah ederek öğreten / Çok sevgili Toka liderim.", (Delgerool, 1939: 32-33).

Küçülüğ Küjün Salgan "Kudretli Gücünü Sarf Etmiş": Arevenin akızı / ARN'nin³⁶ baaştıncızı / Aldarlıg Toka Darga / Areveçi bayır çedireel! "Areve'nin ağabeyi / ARN'nin lideri / Meşhur lider Toka / Areveciler³⁷ seni selamlıyor", (K. Erençin, 1937: 179-182).

Antolojilerde sosyalist toplumun ideal temsilcileri kadar, bu yeni düzenin karşısında konumlandırılan "ideolojik ötekiler" de belirgin bir yer tutmaktadır. Feodaller, ruhban sınıfı, kapitalistler, emperyalistler ve faşistler gibi kişi ve toplumsal gruplar, şiirlerde eski düzeni ve sosyalist dönüşümün önündeki engelleri temsil eden olumsuz figürler olarak tasvir edilmektedir. Bu ötekiler antolojilerde *feodal* "feodal", *avıyastıg feodaldar* "iki yüzlü feodaller", *çerlik feodal artuşkınnı* "vahşi feodal kalıntısı", *bilir çüvesi çok / feodal idegetter* "cahil feodal düşmanlar", *teokrattar* "ruhban sınıfı", *teokrattar artıncızı* "ruhban sınıfının kalıntıları", *faşist* "faşist", *imperialist* "emperyalist" gibi ifadelerle tanımlandığı gibi doğrudan Tuva Halk Cumhuriyeti'nin bazı tarihî kişiliklerine de atıfta bulunmaktadır. 1939 *Çındı Çogaaldar*'ının ön sözünde *feodal teokrattar bolgaş olarnın murnakçı kezee kontrevolustug ölüürükçü, horalakçı sattınıkçı şivışkiner* "feodal ruhban sınıfı ve onların öncüleri olan devrim karşıtı katil, hırsız ve vatan hainleri" olarak nitelenen Sat Sanı-Şiriyevič Çurmet-Tajı (1894-1938), Tançay (Dançay)

³⁶ ARN, *Arattıg Revolyustug Namı* "Devrimci Halk Partisi" söz grubunun kısaltmasıdır.

³⁷ Areveci, AREVE "Devrimci Gençler Birliği" üyesi.

Çaranday Oğlu Oyun (1893?-1938) ve Adıg-Tülüş Oldukayeviç Hemçik-ool (1893-1938) Salçak Toka'nın kendi iktidarını pekiştirmek adına kurguladığı *Tostuñ Heree* "Dokuzlar Mahkemesi" ile yargılanarak idam edilen Tuva Halk Cumhuriyeti'nin kurucu liderleridir. Bu devlet adamlarının infazlarından bir yıl sonra *Çındı Çogaaldar*'da devrim karşıtları olarak lanetlenmesi *repressiya* adı verilen siyasal tasfiyelerin edebî söylemde de meşrulaştırıldığını göstermektedir³⁸.

Antolojilerde Sovyet ideolojisinin etkisi yalnızca liderlerin temsilinde değil, kullanılan terminolojide de belirgin biçimde hissedilmektedir. Şiirlerde sosyalist rejimin temel kavramlarını karşılayan çok sayıda ideolojik terime yer verilmesi, edebiyatın resmî söylemin taşıyıcısı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda iki *Çındı Çogaaldar*'da yer alan şiirlerde ve hatta *arat ırı* "halk türküsü" olarak kaydedilen eserlerde dahi *Oktabr* "Ekim", *Oktabr Revoluzı* "Ekim Devrimi", *Kızıl Oktabr* "Kızıl Ekim"; *demisel* "mücadele", *erge-şölee* "egemenlik"; *revolus* "devrim", *nasional revolus* "ulusal devrim" *kubiskaal / huviskaal* "devrim"; *AREVE* "Devrimci Gençler Birliği", *sovet* "sovyet", *Sovet Evileli* "Sovyetler Birliği", *SSRE* "SSCB", *proletar* "işçi sınıfı", *proletariad* "proletarya", *proletar diktaturı* "proletarya diktatörlüğü", *respublik* "cumhuriyet", *tovariş* "yoldaş", *pioner* "öncü", *beş adır sıldı* "beş uçlu yıldız", *çazak* "hükümet", *nam* "parti", *Maynın biri* "bir mayıs", *Leninizim* "Leninizm", *sosializm* "sosyalizm", *komunist* "komünist", *front* "ön cephe" vb. gibi parti ideolojisini ifade eden çok sayıda terime rastlanmaktadır.

Хөвөймөй.

ОКТАБРНЫҢ ОДУ КАПИТАЛИСТАРНЫ ОЈА ЧИДИ

Орус чуртун пролетариад,
Онза аттың он чеди чыда,
От-көс-тең тура халааш
Ооттуң тукту көдырген.

Көдырген ооттуң тугу полза,
Хөккүј Lenin тугу полгаş
Херелдиң тукту туткань полза,
Кезек шаңда мөңгө пьзың.

Leninizmi cepseqlengeş
Leninin tugunun adaanga
Кыпкан оотун салбыз-тең
Кызыл Октавр тилең.

О!-ла мөңгө cepsekti
Орттузунга кыспып алгаş,
О!-ла туктун адаа-pile
Октаврда тилеңнер.

(Resim 3: Höveymey'in Oktabrnyñ Odu Kapitalistarnı Oja Çıdı şiiri)

Sovyetler Birliği'nin kültürel ve politik inşasında kadın hakları, feodal geçmişin eleştirisi ve devrimin getirdiği özgürlükler bağlamında, edebiyat antolojilerinde ön plana çıkarılan temalardan biri olmuştur. İlk antolojide yer alan *Hereejenner dugayında çogaaldar* "Kadınlar hakkında şiirler" bölümüne seçilen şiirlerde devrim öncesi ataerkil düzende kadının hiçbir sosyal hakkı bulunmayan, eşya gibi alınıp satılan ve sistematik olarak fiziksel/psikolojik şiddete maruz kalan bir "köle" konumunda olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Kokpalaar (1937: 150-154) tarafından derlenen türküde kadınların mülk gibi görüldüğü ve rızaları dışındaki zorunlu evlilikler karşısında çaresizlikle intihara sürüklendikleri trajik bir dille aktarılır. Benzer şekilde K. Şöydek'in (1937: 157-158) dizelerinde kadının erkeğin kulu

³⁸ Tuva Halk Cumhuriyeti'nde repressiya adı verilen tasfiyeler için bk. Tosun, 2023: 621-669.

olduğu, engeller ve baskılar altında "gözyaşı döküp durduğu" kısıtlayıcı bir dönem tasvir edilir. Stepan Sarıg-ool (1937: 144-146) ve Sergey Pürbü'nün (1937: 147-149) eserlerinde ise geçmişin kadını, ev içi emeği ve çocuk büyütme fedakârlıklarına rağmen toplumsal hayattan tamamen dışlanarak *heree çok* "gereksiz"³⁹ olarak nitelenen bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu geleneksel yapının tam karşısında ise Ekim Devrimi ve 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ile simgelenen, kadının kamusal hayatta erkeklerle eşit bir özne olarak yeniden doğuşu konumlandırılır. Şiirlerde devrim, kadını esaret zincirlerinden kurtaran, ona yasal haklar ve özgürlük tanıyan tarihî bir milat olarak yüceltilir. Devrimle birlikte kadınlar artık sadece hane içine hapsedilmiş işlerden sıyrılıp devletin ve toplumun yönetimine katılan, erkeklerle tam eşitliğe sahip bireyler hâline gelmiştir.

1930'lu yılların Tuva edebiyatı, *kolektivizasyon* sisteminin ve tarım politikalarının kitlelere benimsetilmesinde işlevsel bir ideolojik aygıt olarak kullanılmıştır. Bu dönem antolojilerinde edebî estetikten ziyade üretim hedeflerinin, planlı ekonominin ve bilimsel tarım yöntemlerinin yüceltildiği görülmektedir. Mesela, Dembirel'in (1937: 102-103) dizelerinde dönemin siyasi lideri Toka'nın ve ziraat mühendislerinin (agronomların) talimatlarının eksiksiz yerine getirilmesi gerektiği vurgulanırken Begzi'nin (1937: 121-122) şiirinde Parti (nam) ve hükümetin (çazak) direktifleri doğrultusunda halk kitlelerinin seferber olması işlenir. Bireysel kazancın ve geleneksel tarımın yerini kooperatif ekonomisinin (ÇAE)⁴⁰ aldığı bu yeni düzende, Lopsaŋ'ın "artan tahılımızı çoğaltıp veririz" ifadeleri, edebiyatın tarımsal üretimi devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda nasıl motive ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hayvancılık politikaları da benzer şekilde, sürüyü koruma ve büyütme işinin bireysel bir geçim kaygısından çıkıp toplumsal ve devlete karşı bir sorumluluğa dönüştüğü temalarla edebî eserlere yansımıştır. Sebeen (1937: 90-91) ve Çançıp (1937: 119-120) gibi şairlerin şiirlerinde, Tuva'nın çetin kış şartlarına ve yırtıcı hayvanlara karşı kitlelerin önceden yem hazırlayarak organize olması, doğrudan "ekonomiyi yükseltme" misyonu ile özdeşleştirilir. Bunun yanı sıra, Dartan-ool (1937: 108-109) ve Çüldüm'ün (1937: 112-113) şiirlerinde ormanlık bölgelere özgü ren geyiği yetiştiriciliğinin de bu kolektif vizyona dâhil edilmesi dikkat çekicidir. Antolojilerdeki bu eserler, yerel ve geleneksel göçebe unsurları dışlamak yerine onları Pürbü'nün kışlakları onarma ve kışlık ot depolama çağrılarında görüldüğü gibi, sosyalist planlamanın ve kolhoz ideolojisinin uyumlu birer parçası olarak yeniden kurgulamıştır.

Çındı Çogaaldar'da Çeviri Eserler

1937 yılının Sovyet kültür tarihindeki yeri, genellikle Büyük Terör'ün⁴¹ "Bol'soy terror" gölgesinde değerlendirilir; ancak 1937 aynı zamanda komünist rejimin kültür politikasındaki en önemli değişimin yaşandığı yıl olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tarihte, SSCB çapında, Puşkin'in ölümünün 100. yıl dönümü münasebetiyle tüm sanat dallarını içeren etkinlikler düzenlenmiştir. E. A. Petrovskaya'nın (2019: 193-199), konuyla ilgili çalışmasında detaylandığı üzere Sovyet iktidarı Puşkin'i anma etkinliklerini devasa bir kültürel ve ideolojik inşa kampanyasına dönüştürmüştür. Kurulan Puşkin Komitesi'nin (1935) öncülüğünde organize edilen bu etkinlikler kapsamında fabrikalarda, işçi kulüplerinde, kütüphane ve üniversitelerde şairin eserlerinin okunduğu edebiyat geceleri, konferanslar ve konserler düzenlenmiştir. Yalnızca 1936 yılında eserlerinden 12 milyondan fazla kopya basılarak

³⁹ Tuva Türkçesinde *heree çok* "gereksiz" ifadesi, *hereejen* "kadın" sözcüğü ile ilişkilendirilen aşağılayıcı (pejoratif) bir halk etimolojisi ve kötülemece (disfemism) olarak değerlendirilebilir.

⁴⁰ ÇAE, tarım kooperatifi anlamına gelen "Çer Ajılı Evileli" ifadesinin kısaltmasıdır.

⁴¹ Uluslararası literatürde Büyük Terör olarak adlandırılan bu dönem, Sovyetler Birliği'nde 1937-1938 yılları arasında Stalin yönetimi tarafından parti, ordu ve sivil halk üzerinde uygulanan, milyonlarca insanın tutuklanması, çalışma kamplarına sürülmesi veya idam edilmesiyle sonuçlanan geniş çaplı siyasi baskı ve tasfiye kampanyasıdır. bk. Rogovin, 2024.

halkın her kesimine ulaştırılmıştır.

Lyudmila Mijit'in (2020: 166-177) verdiği bilgilere göre bu anma etkinlikleri, 1937 yılında Tuva Halk Cumhuriyeti'nde de karşılığını bulmuş; 11 Şubat 1937'de *Areve Şını* gazetesinde, Puşkin'in ölümünün 100. yılına adanmış bir edebiyat sayfası ve şiirlerinin çevirileri yayımlanmış, 13 Şubat 1937'de Kızıl'da Şagdır-Sürün Kulübü'nde düzenlenen halk toplantısında Aleksandr Pal'mbah'ın⁴² yaptığı sunumla Tuva halkı Puşkin'in adını ilk kez duymuştur. Yukarıda da değinildiği gibi *Çundı Çogaalдар*'ın 1937'de basılan ilk cildinde, söz konusu anma etkinlikleri kapsamında *Puşkinin ölge-le 100 çıl bolgan oyun tavarıştır orus dıldan oçuldurgan şülüktör* "Puşkin'in ölümünün 100. yılı münasebetiyle Rusçadan çevrilen şiirler" başlığı altında şairin dört şiirinin çevirisine yer verilmiştir.

Bu çevirilerden ilki, Puşkin'in aslında herhangi bir başlık vermediği ve ilk dizesinde yer alan *Ya pamyatnik sebe vozdvig nerukotvornıy..* "Ben kendime insan eliyle yapılmamış bir anıt diktim..." ifadesi nedeniyle edebiyat dünyasında *Pamyatnik* "Anıt" adıyla anılan eseridir. Pürbü (1937: 40), şiirin Tuva Türkçesi çevirisi de bu geleneği izleyerek şiire *Turaskaal* "Anıt" adını vermiştir⁴³. İkinci eser, aynı zamanda edebiyatçı kimliği de olan Parti Genel Sekreteri Salçak Toka (1937: 41-42) tarafından çevrilen *Çadayefke* "Çadayefe" şiiridir. Eserin ithaf edildiği Pyotr Yakovleviç Çadayev (1794-1856), Puşkin'in gençlik yıllarından itibaren tanıdığı ve hayranı olduğu bir dostudur. Rus tarihini, ortodoksluğu, köleliği tartıştığı *Felsefe Mektupları* adındaki baş yapıtı ile tanınır. Puşkin bu şiirinde iktidar eleştirisi, vatanseverlik, dostluk ve geleceğe dair umudu işlemiştir (Behramoğlu, 2025: 151-153). Antolojide yer alan bir diğer Puşkin eseri, edebiyat dünyasında ilk mısrasıyla tanınan *Vo glubine sibirskih rud* "Sibirya madenlerinin derinliklerinde..." adlı şiiridir. Eser, Sarıg-Ool (1937: 43-44) tarafından Tuva Türkçesine *Sibirçe* "Sibirya'ya" başlığıyla tercüme edilmiştir. Çarlık rejimine başkaldırdıkları için Sibirya'daki maden ocaklarına sürgüne gönderilen *Dekabrist* "Aralıkçı" dostlarına ithaf edilen bu şiirin özünde ağır esaret şartlarına karşı onurlu bir direniş, devrimci bir sabır ve özgürlüğün er ya da geç zindanları yıkacağına olan sarsılmaz inanç yatmaktadır⁴⁴.

A. S. Puşkin.

TURASKAAL

Arat xəjnyñ ertken izi pydyp cıtpes
Aleksandriy paganadan pedik paaştıq
Анаа кизи холу-pile кыһр кааҕаан,
Аларһық тураскаалым тургускан-мен.
Аһ-подум, еет подум өлzymze-лаа,
Алдар аһым кyzeldioq cogaalымда,
Аһның адаа сырык cernin кырыга
Арттыр калган cogaalсыга ultunmas-мен..
Улуқ Руска аһым сугаан хадыр үнер,
Улс-ла полгана---slovjannar оқlungа,
Аһың cерлік тиртир, сын curttuq tunguska,
Аһ хову curttuq калмыкка adadyr-мен.
Уҗарансық cogaalымга keergel ылааһ,
Уҗалансық кадық өҗде xostal carlaаһ,
Улс хөҗге уҗе шақда, казан kezeede
Улуқ атһық, caagaj атһық tidirtir-мен.

Orus tıldan oçuldurgan
Pyray.

(Resim 4: Pürbü, *Turaaskaal*, Çev. Pürbü)

⁴² A. A. Pal'mbah, Sovyet döneminde Tuva Türkçesi üzerine çalışan ilk dilbilimcilerden biri olup özellikle 1930'lu yıllarda Tuva yazı dilinin oluşturulması sürecinde etkin rol oynamıştır.

⁴³ Şiirin tam metni için bk. Atasoy, 2013: 106.

⁴⁴ Şiirin tam metni için bk. Puskin, 1974: 35.; Puşkin, 2000: 83.

Eserdeki bir diğer metin, doğrudan Puşkin'e ait olmayan ancak onun "Sibirya'ya" şiirini tamamlayan *Puşkinge Dekabristarnıñ Haruzı* "Dekabristlerin Puşkin'e Cevabı" başlıklı çeviridir. Sürgündeki şair Aleksandr Odoyevski tarafından 1827'de Puşkin'e cevaben kaleme alınan ve Sovyet ideolojisinde devrimin habercisi kabul edilen bu direniş şiiri, anma etkinlikleri bağlamında Lopsaň (1937: 45-46) tarafından Tuva Türkçesine aktarılmıştır⁴⁵. Eserdeki son çeviri, Puşkin'in 1825 tarihli *Vakhiçeskaya pesnya* "Bakhos Şarkısı" adlı eserinin Çimba (1937: 42-43) tarafından yapılan tercümesidir. Aydınlanma ve yaşama sevincini işleyen şiirin *Hayaahg Hün Delgerezin!* "Yaşasın Doğan Güneş!" olan Tuvaca başlığı, eserin meşhur son dizesinden (*Da zdravstvuyet solntse, da skroyetsya t'ma!* "Yaşasın güneş, dağılsın karanlık") ilhamla oluşturulmuştur⁴⁶. Bu bölümde yer alan *Aldın Hün Boop Çırıp Tur* "Altın Güneş Işıldıyor" şiiri ise Kızıl halkının yıl dönümü münasebetiyle Puşkin'e olan hayranlığını ifade eden ve şairi belirtilmeyen bir yapıttır (1937: 49-51).

Çındı Çogaaldar'da Puşkin çevirileri dışında, her biri marş niteliği taşıyan üç çeviri eser daha bulunmaktadır. Bu marşlardan ilki, iki antolojinin de girişinde yer alan *Enternasyonal*'in Tuvaca çevirisidir (1937: 3-4; 1939: 11-12). 1871 yılında Eugène Pottier tarafından kaleme alınan ve 1918-1944 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin devlet marşı olarak benimsenen bu eserin Tuvaca çevirisinde, orijinalinden farklı olarak dörtlük nazım birimi tercih edilmiş ve nakaratlar ikilikler hâlinde verilmiştir. Burada asıl göze çarpan husus, uluslararası çapta tanınan bir eser olmasına rağmen marşın şairinin ve Tuva Türkçesine çevirenin adının her iki antolojide de belirtilmemesi ve metnin adeta anonim bir eser gibi yayımlanmasıdır. Benzer bir durum 1937 *Çındı Çogaaldar*'da yer alan *Amı-Tının Bergen-Ne Sen* "Canını Feda Ettin" için de geçerlidir. A. A. Amasov'un A. İ. Arhengels'kiy müstear ismiyle yazdığı *Vy zhertvoyu pali* "Kurban oldun"⁴⁷ şiiri, 1870'li yıllardan itibaren ölen devrimcilerin cenazelerinde söylenen bir marşa dönüşmüş ve sosyalist çevrelerde tıpkı *Enternasyonal* gibi uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan antolojide şiirin Rusçadan Lopsaň (1937: 26-27) tarafından çevrildiği belirtilmekle birlikte özgün metnin şairinden bahsedilmemiştir. Üçüncü marş, Lebedev-Kumaç'ın 1936 yılında yazdığı *Pesnya o rodine* "Vatan Şarkısı" adlı şiirinin çevirisidir. Sergey Pürbü (1937: 55-57) tarafından Rusçadan *Töreen Çurtum* "Ana Vatanım" adıyla çevrilen bu eser, Sovyet besteci İsaak Dunayevski tarafından bestelenmiş ve 1936 yılında Sovyetler Birliği'nde gösterime giren ve zamanla büyük bir popülerlik kazanan *Sirk* filminin müziği olarak kullanılmıştır⁴⁸. 1936 yılında Sovyetler Birliği'nde yayımlanan bu eserin yalnızca bir yıl sonra Tuva Türkçesine çevrilerek antolojiye dâhil edilmesi, sosyalist dünya görüşünün Moskova ile eş zamanlı ve bilinçli bir stratejiyle Tuva sahasına aktarıldığını göstermektedir.

Çındı Çogaaldar'da Sözlü Kültür

Modern Tuva edebiyatının teşekkülünde sözlü kültür geleneği belirleyici bir rol oynamıştır. Tuva şiir dilinin temelini oluşturan halk şarkıları (ırlar), koşmalar (kojamık), destanlar (maadırlıg tool), efsaneler (toolçurgu çugaa) ve mitolojik anlatılar, ilk kuşak Tuva yazarlarına hem estetik hem de içerik bakımından zengin bir kaynak sunmuştur. Özellikle müzik eşliğinde icra edilen halk şarkılarının yerleşik hece düzeni ve ritmik yapısı, yazılı şiirin biçimsel özelliklerinin gelişmesine katkı sağlamış; efsane, anlatı ve mitlerin konu ve anlatım özellikleri ise hem şiirde hem de nesirde yaygın biçimde kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok sayıda folklor ürününün derlenerek kayıt altına alınmış olması ve yazarların sözlü kültür ortamı içinde yetişmeleri, modern Tuva edebiyatının folklorik temeller üzerinde

⁴⁵ Şiire konu olan Puşkin ve Dekabristler hakkında bk. İlca, 2016: 204-223.

⁴⁶ Şiirin tam metni için bk. Puşkin, 1974: 30; Puşkin, 2000: 51.

⁴⁷ Marşın tam metni için bk. Pankratovoy, 1955: 206.

⁴⁸ Lebedev-Kumaç ve marş olarak bestelenen eserleri için bk. Lebedev-Kumaç, 1980; Marşın Türkçe metni için bk. Kozan, Koç ve Aksoy Tural, 2021: 37-38.

şekillenmesini sağlamıştır (Otyzbay, 2019: 570).

Sovyetler Birliği döneminde ise bu güçlü folklorik miras yalnızca edebî üretimin kaynağı olarak değerlendirilmemiş, aynı zamanda yeni siyasal düzenin geniş halk kitlelerine benimsetilmesinde etkili bir araç olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Dönemin folkloristlerinden beklenen temel görev, "kendi çağlarının ihtişamını tasvir etmeleri, eski hayat ile yeni hayat arasındaki büyük uçurumu dile getirmeleri ve Sovyetler Birliği'nde yaşamanın büyük mutluluk olduğunu göstermeleri" olmuştur (Temur, 2011: 18). Bu ideolojik yaklaşımın Tuva edebiyatındaki somut yansımaları, 1937 ve 1939 yıllarında yayımlanan *Çındı Çogaaldar* antolojilerinde açıkça görülmektedir. Nitekim 1939 baskısının önsözünde, devrim öncesine ait anonim halk şarkıları ve atasözlerinin, feodal düzene karşı yoksul halkın hoşnutsuzluğunu, maruz kaldıkları sömürüyü ve daha adil bir gelecek beklentisini belgeleyen metinler olarak antolojiye dâhil edildiği belirtilmektedir. Böylece sözlü kültür ürünleri, devrim sonrasında kurulan yeni toplumsal düzenin üstünlüğünü vurgulayan anlatılarla karşıtlık oluşturacak şekilde kurgulanmış; folklor, estetik işlevinin yanı sıra ideolojik bir propaganda aracına dönüştürülmüştür. Dongak'ın (2020: 109–126) belirttiği üzere, Tuva edebiyatının doğuşu toplumun ideolojik ihtiyaçları ile halkın zengin sözlü yaratım geleneğinin kesişiminde gerçekleşmiş, *Çındı Çogaaldar* antolojileri ise bu dönüşüm sürecinin en önemli belgeleri arasında yer almıştır.

Bazır-Sat (1937: IX-XIII), 1937 antolojisinin girişinde eski çağların masal, bilmece, türkü ve diğer sözlü kültür ürünlerinin derlenmesinin AREVE üyelerinin hayati görevi olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda, bu çabanın ilk somut faaliyetlerinden biri 1939 *Çındı Çogaaldar*'da 63 adet atasözüne “üleger domaktar” yer verilmesidir. Atasözlerinin kim tarafından hangi kaynak kişilerden ve nereden derlendiği belirtilmemiş, atasözleri herhangi bir tasnif olmaksızın verilmiştir. Bu atasözleri konularına göre incelendiğinde, dönemin sosyal yapısını ve Tuva halkının dünya görüşünü yansıtan altı temel temanın ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu atasözlerinin tematik dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur:

Tema Başlığı	Alt Konular ve Temel Vurgular	Atasözü Sayısı
İnsan Karakteri ve Kusurları	İnsanın içinin bilinmezliği, tembelliğin eleştirisi, ikiyüzlülük, cimrilik, kibir	18
Doğa, Tabiat ve Hayvan Gözlemleri	At, inek, köpek, porsuk, dağ ve ağaç gibi geleneksel yaşam metaforları üzerinden verilen öğütler	15
Sosyal İlişkiler, Dostluk ve Toplum Hayatı	Toplumsal dayanışmanın önemi, dost kazanmanın değeri, insana yoldaş gerekliliği	10
Tedbir, Tecrübe ve Öngörü	Bir işe girişmeden önce şartları olgunlaştırma, eylem öncesi planlama	8
Sözün Gücü, Doğru İletişim ve Yalan	Az ve öz konuşmanın kıymeti, çok konuşanın yanılması	7
Aile, Evlat ve Neslin Devamı	Babanın mirasının oğula geçmesi, soydan gelen özelliklerin kuşaklar arası aktarımı	5
Toplam		63

Tablo 1: 1939 *Çındı Çogaaldar* Antolojisindeki Atasözlerinin Tematik Dağılımı

**ŞAANDAGY ŞAQDAN PEER ARATTARNYN
SONUURGAP CORAAN COGAALY—ÜLEGER—
TOMAKTAR**

Kızı ödeleer,
Kıncı ystyr.
Murnun хьнаар хerek,
Soon isteer. хerek.
Ergee өөренирден,
Pergee өөрен.
Кыык ротту совадыр,
Тақ аатты совадыр.
Сыланньы шоккарь таştында,
Kızının шоккарь ішінде.
Харам кизе еш ырак,
Corzaң аатка сер ырак.
Yrenni саныс тіbes,
Olcaң picce тіbes.
Тақ көрвејin, edeen азырма,
Суқ көрвејin, idiin узулба.

(Resim 5: Üleger Domaktar “Atasözleri”)

Hem 1937 hem de 1939’da antolojilerin son bölümü *tool* “destan” türüne ayrılmıştır. 1937 *Çundı Çogaaldar*’da Stephan Sarıg-ool’un destan formunda yazmış olduğu *Agar-Sandan Iyaş* “Büyük Kutsal Ağaç” adlı eseri yer almaktadır. Bu alegorik eser, 20. yüzyıl başı erken dönem Tuva yazılı edebiyatında yeni devlet ideolojisinin halka aktarımı noktasında başvurulmuş edebiyat anlayışının ilk örneklerinden biridir. Masalda yeni inşa edilen rejim, ezilen halkın emeğinden ve kanından doğan, koruyucu ve bereketli “Agar-Sandan” ağacı metaforuyla yüceltilirken eski düzenin sömürücü unsurları (feodal beyler ve Lamaist din adamları), emek harcamadan asalakça yaşayan “yırtıcı hayvanlar” (araatan) olarak ötekileştirilmiştir. Yazar, Sovyet tipi sınıf çatışmasını ve kolektivizasyon şuurunu henüz feodal gelenekle yaşayan göçebe halka (aratlara) benimsetmek amacıyla, geleneksel sözlü kültürün formüllerini ve animistik/mitolojik doğa tasvirlerini bilinçli bir araç olarak kullanmıştır. 1939 antolojisinin son bölümünde ise *Daş-Hüreñ Attıg Tanaa-Herel* destanının bir uyarlaması bulunmaktadır. Kaynak kişisi Tamdıñ olarak kaydedilen destan, Sagan-ool tarafından düzyazı biçiminde uyarlanmıştır. Destanda olağanüstü özelliklerle doğup hızla büyüyen yiğit bir kahramanın en yakın yoldaşı olan sadık ve doğaüstü yeteneklere sahip atı *Daş-Hüreñ* ile birlikte yurdunu zalim düşmanlara karşı savunması anlatılmaktadır⁴⁹.

⁴⁹ Destanın tam metni için bk. Arıkoğlu ve Borbaanay, 2007: 208-285; Destanda kültürel unsurlarla ilgili bir inceleme için bk. Sarıkaya Aksoy, 2023: 448-459.

ТАШ ХҮРЕН ААТТЫҢ ТАНАА-ХЕРЕЛ

Şıjaan, erttenginin erttezinde, purungunun murnunda, Syt-xel şalvaa turar şaqda, Symbyr-uula tej turar şaqda, Aldın-pulak, Mөngyn-pulak turlaqlıq, aldın-kuduk, möngyn-kuduk sugattıq, aldı xarlıq Angır-ceccen tunmaıq, kulaa teerde şaştıkkan, kuduruu cerde tözegen, toryvesten tereen Taş-xuren aattıq, eginniq cybe ennezip polbaan, erinni q cybe cugaalazıp pytreen, caaktıqqa caryzın alıspas, carynnıqny aldınğa tyşpes, eezinge ergeliq, conunga corgaar, özer nazyn cok, ölyr tyn cok Tanaa-xerel tep erni ekkizi er corup tur.

Taş-xuren aattıq Tanaa-xerel teerzi ajakteq ala karaktıq, aldan ama ak torqu arzıyldıq, artty caryndan aj carynnanır turar, murnu caryndan xyn carynnanır turar, xomdu-teq synnıq, xomus-teq ynnyq, koncuq caraş er turup tur. Puzulbas polzun teeş, pulan søegy-pile xıraalaan, carybas polzun teeş, caan søegy-pile cavylar kylan art polgan angaj-

105

(Resim 6: Daş Hüren Attı Tanaa-Herel destanı)

Çındı Çogaaldar ve Tuva Edebî Kanonu

Bir yazarın ve eserinin ulusal edebiyat kanonunda kalıcı bir yer edinebilmesi, salt estetik bir değer taşımasından ziyade süreli yayınlarda görünürlük kazanma, antolojilere dâhil edilme, farklı sanat dallarına uyarlanma ve akademik incelemelere konu olma gibi çok katmanlı kültürel meşrulaştırma süreçlerinden geçmesine bağlıdır. Bu meşrulaştırmanın nihai ve en kritik evresi ise eserin devletin eğitim müfredatına girmesidir. Nitekim John Guillory (1993: 30), kanonun “hayali bir bütünlük” olduğunu belirterek bir metnin *kanonlaşması* için okurun bireysel beğenisinin yetmeyeceğini, nelerin okunacağını sınırlandıran somut bir araç olan *müfredat* (syllabus) dâhil edilmesinin zorunlu olduğunu vurgular. Eğitim kurumlarının bu tasdikiyle meşruiyet kazanan kanon, kabul edilebilir metinleri edebî olmayanlardan ayırarak belirli eserlerin otoritesini pekiştirme, geçmiş ile bugün arasında kronolojik bir süreklilik kurma ve bireyleri ortak anlatılar etrafında kenetleyerek milli kimliğin inşasını sağlama gibi temel işlevleri yerine getirir (Jusdanis, 1998: 79, 94).

1937 ve 1939 yıllarına ait *Çındı Çogaaldar* antolojileri, Tuva edebî kanonunun oluşmasındaki ilk somut adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın bu aşamasında, söz konusu antolojilerde görev alan editör ve yazar kadrosunun günümüz Tuva müfredatındaki yeri incelenerek *Çındı Çogaaldar* vasıtasıyla elde edilen “edebî görünürlüğün” resmî eğitim materyallerine aktarılarak kurumsallaşmış kurumsallaşmadığını ve kalıcı bir kanon hâlini alıp almadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

1937 yılındaki antolojide redaktör/editör, derlemeci, çevirmen, şair ve yazar olarak toplam 41 edebiyatçının, 1939 yılındaki seçkide ise 28 kişinin görev aldığı görülmektedir. Bu çalışmada 'edebî görünürlük' (literary visibility) kavramı salt bir isim zikredilmesinden ziyade yazarların antolojilere dâhil edilen eser (şiir/nesir) sayısı, üstlendikleri çok yönlü roller (redaktörlük, çevirmenlik vb.) ve metinlerinin kapladığı hacim gibi nicel ve nitel veriler üzerinden hesaplanmıştır. Elde edilen bu veriler

ışığında, her iki antolojide görünürlüğü en fazla olan isimler Tablo 2’de gösterilmiştir

Yazar / Şair / Çevirmen	1937	1939
Sergey Pürbü	8	3
Stephan Sarıg-Ool	6	2
Tambı-Sürüñ	4	5
Höveñmey	6	0
Lopsaŋ	3	0
Nazın-Ool	3	0
Manzırıkçı	2	0
Kalgakpan	2	0
Ançımaa	2	0
Çimba	1	1
Sambu-Lündüp	0	2
O. Sagan-Ool	0	2
Kara-Kıs	0	2

(Tablo 2: Antolojilerde En Çok Görünürlüğü Olan Edebiyatçılar)

Tablo 2’deki veriler edebî görünürlük bağlamında değerlendirildiğinde, antolojilerin yazar kadrosunda yer alan bazı isimlerin belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bilhassa Sergey Pürbü, Tambı-Sürüñ ve Stephan Sarıg-Ool’un her iki seçkide eser verdiği, Höveñmey’in ise yalnızca ilk antolojide yer bulmasına rağmen 6 eseriyle görünürlüğü en yüksek isimler arasında yer aldığı gözlemlenmektedir.

Antolojilerde farklı düzeylerde katkısı olan isimlerin Tuva edebî kanonundaki yerleri tespit edilirken, kanonlaşmanın farklı evrelerini ve dinamiklerini temsil eden iki ayrı kaynak grubu kullanılmıştır. İlk olarak, günümüzde Tuva Cumhuriyeti’nde ana dili eğitiminde kullanılan *Literaturahg Nomçulga* (2., 3. ve 4. sınıflar), *Töreen Çogaal* (5., 6. ve 7. sınıflar) ve *Tıva Çogaal* (8., 9., 10. ve 11. sınıflar) adlı ders kitapları taranmıştır. Ders kitapları, Guillory’nin de (1993) işaret ettiği üzere devletin ideolojik, pedagojik ve kültürel süzgecinden geçerek ‘resmî/kurumsal kanona’ (müfredat) dâhil olmanın nihai göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Buna karşın, S. Kombu’nun *Tuvinskaya Literatura, Slovar* adlı edebiyat sözlüğü ve N. Kuular’ın hazırladığı *Tıva Şülük Çogaalın Antologiyazı* başlıklı eseri, farklı bir kanonlaşma göstergesi olarak derlememize dâhil edilmiştir. Edebiyat sözlükleri ve bağımsız antolojiler, yazarların müfredata girecek kadar ideolojik veya pedagojik bir onay almasalar dahi, edebiyat profesyonelleri ve akademi nezdinde tarihsel ve estetik bir değer taşıdıklarını belgeleyen ‘akademik/estetik kanonun’ taşıyıcılarıdır. Bu iki farklı veri setinin karşılaştırılması, edebi hayatın başlangıcında görünür olan yazarların hangilerinin sadece edebiyat tarihinde (sözlükte) kaldığını, hangilerinin ise kurumsallaşarak (ders kitaplarına girerek) kalıcı milli kanonu oluşturduğunu saptamamıza olanak tanımıştır.

Elde ettiğimiz veriler ışığında, ilk antolojilerde eserleri yayımlanan isimlerin büyük bir kısmının zamanla edebi hayattan çekildiği, buna karşın devrin ideolojik ve sanatsal ruhunu başarılı şekilde sentezleyen çekirdek bir kadronun ise varlığını güçlenerek sürdürdüğü tespit edilmiştir:

Şair/Yazar LN2 LN3 LN4 TÇO5 TÇO6 TÇO7 TÇ8 TÇ9 TÇ10 TÇ11 TLS TŞA

S. Sarıg-ool	x		x	x	x	x	x	x		x	x
V. Kök-ool					x		x	x		x	
S. Pürbü	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
S. Toka		x	x		x	x		x	x		x
B. Höveymey	x	x	x			x					x
S. Tamba				x				x	x	x	x
M. İdam-Sürün								x	x	x	
V. Erençin				x				x			x
S. Samba-Lündüp		x	x								x
Kara-Kıs Munzuk											x
O. Sagan-ool	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

(Tablo 3: Ders Kitaplarında Antolojilerdeki Edebiyatçıların Görünümü)

Yukarıdaki tabloda Tuva edebî kanonundaki yerleri açık bir şekilde görülen B. Höveymey (1976), V. Kök-ool (1976), S. Pürbü (1973), O. Sagan-ool (1975), S. Sarıg-ool (1973–1974, 1988–1992) ve S. Toka (1976–1977) gibi edebiyatçıların eserlerinin belirtilen tarihlerde *Çogaaldar Çundızı* “Toplu Eserler / Külliyyat” başlığı altında yayımlanması da bu isimlerin edebî kanonda “klasik” mertebesine eriştiğinin en önemli göstergelerinden biridir.

Sonuç

Modern Tuva edebiyatının erken evresini temsil eden 1937 ve 1939 tarihli Çındı Çogaaldar seçkileri, salt birer metin derlemesi olmanın ötesinde, yeni tesis edilen yazı dilinin standartlaşmasında kurucu bir misyon üstlenmiştir. 1930 yılında Latin alfabesine geçişle birlikte ivme kazanan bu süreçte antolojiler, hem oluşturulan ortak imla kurallarının yaygınlaşmasını hem de edebî dilin geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamıştır. Nitekim dönemin demografik yapısı göz önüne alındığında, eserlerin yüksek tirajlarla basılması, yazılı kültürün tabana yayılmasına yönelik bilinçli bir dil politikasının sonucudur.

Estetik birer edebî ürün olmalarının ötesinde bu antolojiler, dönemin ruhunu yansıtan ve Sovyet sosyalist kültür politikalarının taşıyıcılığını üstlenen birer ideolojik seçme ve dışlama mekanizmasıdır. Antolojilere alınan metinler, eğitim seferberliği, komünist ideolojinin inşası, kolhozların yaygınlaştırılması, kadın hakları ve sözlü kültür ürünlerinin yeni rejimin hedefleri doğrultusunda yeniden üretilmesi gibi temalar üzerinden devrin sosyopolitik hedeflerini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle edebiyat sahnesinde kadın şairlere yer verilmesi ve ataerkil yapının eleştirilmesi, rejimin dönüştürücü politikalarının doğrudan bir yansımasıdır.

1937 ve 1939 seçkilerinde eserleri yayımlanan pek çok yazar arasından bilhassa Stepan Sarıg-ool, Sergey Pürbü, Viktor Kök-ool, Monguş İdam-Sürün, Salçak Samba-Lündüp, Baykara Höveymey, Vasiliy Erençin ve Salçak Tamba gibi isimler, dönemin ruhunu sanatsal formlarla başarılı şekilde sentezleyerek Tuva edebiyatının "kurucu nesli" vasfını kazanmıştır. Antolojilerin yayımlanmasının üzerinden yaklaşık doksan yıl geçmiş olmasına karşın, adı geçen edebiyatçıların külliyyatlarının basılması, Tuva’da günümüz ana dili öğretiminde kullanılan kitaplarda, edebiyat ansiklopedilerinde ve güncel antolojilerde hâlâ varlıklarını ve tanınırlıklarını sürdürmeleri, bu sanatçıların edebî miraslarının kurumsal düzeyde korunmaya ve gelecek kuşaklara aktarılmaya değer görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Taranan Eserler ve Kısaltmalar

- LN2** Kara-ool, L. S. (2020a). *Literaturlug nomçulga: 2 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- LN3** Kara-ool, L. S. (2020b). *Literaturlug nomçulga: 3 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- LN4** Kara-ool, L. S. (2020c). *Literaturlug nomçulga: 4 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ05** Küjüget, M. A., Oorjak, L. H., Çamzırın, E. T. ve Şaalı, A. S. (2022). *Töreen çogaal: 5 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ06** Oorjak, L. H., Küjüget, M. A., Çamzırın, E. T., Kuular, N. Ş. ve Şaalı, A. S. (2022). *Töreen çogaal: 6 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ07** Çamzırın, E. T., Kuular, N. Ş. ve Herel, A. H. (2022). *Töreen çogaal: 7 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ8** Küjüget, M. A. ve Oorjak, L. H. (2022a). *Tıwa çogaal: 8 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ9** Küjüget, M. A. ve Oorjak, L. H. (2022b). *Tıwa çogaal: 9 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ10** Çamzırın, E. T. ve Herel, A. H. (2022). *Tıwa çogaal: 10 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TÇ11** Çamzırın, E. T., Herel, A. H. ve Oorjak, M. N. (2022). *Tıwa çogaal: 11 klass*. Natsional Şkola Högjüder Institut.
- TLS** Kombu, S. S. (2012). *Tuvinskaya literatura: Slovar* (D. A. Monguş ve M. L. Trifonova, Ed.). Nauka.
- TŞA** Kuular, N. Ş. (2014). *Tıwa şülük çogaalınny antologiyazı*. Pravnik; Tıvanıy Yu. Ş. Künzegeş Attıg Nom Ündürer Çeri.

Kaynakça / References

- Abrams, M. H. ve Harpham, G. G. (2014). *A glossary of literary terms* (11. bs.). Cengage Learning.
- Arıkoğlu, E. (1998). Tuva Türkleri edebiyatı. *Türk dünyası el kitabı* içinde (Cilt 4, ss. 491–500). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Arıkoğlu, E. ve Borbaanay, B. (2007). *Tuva destanları*. Türk Dil Kurumu.
- Arıkoğlu, E. ve Tosun, İ. (2024). *Tuvaca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Arsbaşeva, Lopsan, Manlay, Pirinley ve Namzıray. (1932). *Tıba-orustun toyul pizii*. TAR'nın Erttem Komitedi.
- Atasoy, A. E. (2013). *XIX. yüzyıl başından günümüze Rus şiiri antolojisi*. Bengü Yayınları.
- Baldick, C. (2001). *The concise Oxford dictionary of literary terms*. Oxford University Press.
- Bayır-ool, A. V. (2019). Yazykovye osobennosti tuvinskikh tekstov na latinskoy grafike (1930–1941) [Latin harfli Tuvaca metinlerin dil özellikleri (1930–1941)]. *Sibirskiy filologicheskiy jurnal*, (66), 193–202. <https://doi.org/10.17223/18137083/66/16>
- Behramoğlu, A. (2025). *Rus edebiyatı tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bozkurt, A. (2024). *Öykülerde İstanbul: Cumhuriyet'in 100 öyküsü* (Cilt 1-2). İBB Yayınları.
- Bulut, B. (2023). İşlev ve mahiyeti açısından Türk şiiri antolojileri (1928-1940). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 472–495. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1252779>
- Crystal, D. (1964). A liturgical language in a linguistic perspective. *New Blackfriars*, 46(534), 148–156. <https://doi.org/10.1111/j.1741-2005.1964.tb07472.x>
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6th ed.). Blackwell.
- Cuddon, J. A. (2013). *A dictionary of literary terms and literary theory* (5th ed.). Wiley-Blackwell.
- Çadamba, V. F. (Ed.). (1995). *70 çıl "Şın" - Gazete "Şın" - 70 let*. Novosti Tuvı.
- Çadamba, L. M. (2013). *Pürbü Sergey Bakizoviç: 100 let so dnya rozhdeniya: Bibliograficheskiy ukazatel'*. Natsional'naya biblioteka im. A. S. Pushkina Respubliki Tıva.
- Çağın, S. (2018). *Tanzimat dönemi Türk edebiyatında hikâye*. Dergâh Yayınları.
- Çamzı, H. (2016, 28 Temmuz). İstoriçeskie liçnosti iz Kızıl-Arğa. *Tuvinskaya pravda*.
- Diiga, K. N. (1966). *Niitilel-politiktig terminnernih Orus-Tıva slovarı*. Tıvanın Nom Ündürer Çeri.
- Dongak, U. A. (2020). Tuvinskaya literatura perioda Tuvinskoy Narodnoy Respubliki: Rozhdeniye poetiki khudozhestvennoy modal'nosti. *Novye issledovaniya Tuvı*, (3), 151–165.
- Edirneli Nazmî. (2017). *Mecma'û'n-Nezâ'ir* (M. F. Köksal, Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Elçin, Ş. (Ed.). (2001–2007). *Türk dünyası edebiyat metinleri antolojisi* (Cilt 1-8). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Fuat, M. (1999). *Çağdaş Türk şiiri antolojisi*. Adam Yayınları.
- Gosudarstvenniy doklad "100-letie edineniya Tuvı i Rossii". (2014, 10 Eylül). *BezFormata*.
- Guillory, J. (1993). *Cultural capital: The problem of literary canon formation*. The University of Chicago Press.
- Hövenmey, B. (1976). *Çogaaldar çındızı* [Toplu eserler]. Tıvanın nom ündürer çeri.
- Ilıca, S. (2016). Puşkin ve Dekabristler. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 204–223.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür: Milli edebiyatın icat edilişi* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Kara, A. (2026). *Tıva Türkleri ve Tıva basın tarihi (Şın gazetesi örneği 1930-1940)*. Büyük Doğu Kütüphanesi.

- Koçoğlu, V. (2008). Tuva Türklerinin kullandıkları alfabeler ve bazı imla özellikleri. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(7), 442–456.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2021). Tuva edebiyatının önemli şahsiyeti Oleg Karlamoviç Sagan-Ool ve Ujurajuşkin “Karşılaşma” adlı hikâyesi üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (52), 311–334.
- Kozan, O., Koç, B. ve Aksoy Tural, S. (2021). *Sovyet Dönemi'nin sesleri: Anıştırma metinlerle 20. yüzyıl Rus gündelik yaşamına bir bakış*. Gece Kitaplığı.
- Kök-ool, V. (1976). *Çogaaldar çındızı: Şii çogaaldarı* [Toplu eserler: Tiyatro eserleri]. Tıvanın nom ündürer çeri.
- Lebedev-Kumaç, V. İ. (1980). *Pesni na stihi Vasiliya İvanoviça Lebedeva-Kumaça: Melodii i teksty* [Vasili İvanoviç Lebedev-Kumaç'ın şiirlerinden bestelenen şarkılar: Melodiler ve metinler]. Muzyka.
- Mijit, L. S. (2018). The development of Tuvan literature during the Soviet period (1960–80s). *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 11(4), 570–578.
- Mijit, L. S. (2020). Tuvinskaya natsional'naya poeziya 30–40-kh godov XX veka. *Novye issledovaniya Tuvi*, (3), 166–177.
- Mijit, L. S. (2023). Sovremennoe sostoyanie tuvinskoy literaturı. *Aziatskie issledovaniya: Istoriya i sovremennost*, 1(5), 96–104.
- Mijit, L. S. ve Koçoğlu Gündoğdu, V. (2023). *Tuva şiiri: Geçmişten bugüne Tuva şiirinin gelişimi, şahsiyetler ve şiirler*. Bengü Yayınları.
- Monguş, D.-H. A. (2024). Selskohozyaystvennaya i demografiçeskaya perepis naseleniya Tuvinskoy Narodnoy Respubliki 1931 g.: opıt proektirovaniya bazı dannıh. VI *Tsentrarnoaziatskie istoriçeskie çteniya: Sbornik materialov Vserossiyskoy nauçno-praktiçeskoy konferentsii* içinde (ss. 236–240). Tuvinskiy gosudarstvenniy universitet. <https://doi.org/10.24412/cl-37216-2024-6-240-243>
- Monguş, S. (2025, 28 Ağustos). "Şın" – 100 çıldın körünçüünde. *Obşçestvenno-politiçeskaya gazeta "Şın"*.
- Monguş, D. A. (2003). *Tıva dıldın tayılburıg slovarı* (Cilt 1). Nauka.
- Otyzbay, Z. (2019). Çağdaş Tuva edebiyatının gelişimi. *Folklor/Edebiyat*, 25(99), 567–576.
- Oçurbaanak. (Ed.). (1937). *Çındı çogaaldar*. Çogaal Komitedi.
- Oydup. (Ed.). (1939). *Çındı çogaaldar*. Çogaal Komitedi.
- Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar devri Türk şiiri antolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pankratovoy, A. M. (1955). *Molodeji o pervoy russkoy revolyutsii, hudyjestvenno-publitsistiçeskiy sbornik o revolyutsii 1905-1907 godov*. Molodaya gvardiya.
- Partridge, E. (2006). *A short etymological dictionary of modern English*. Routledge.
- Paton, W. R. (Çev.). (1916–1918). *The Greek Anthology* (Cilt 1–5). William Heinemann; G. P. Putnam's Sons.
- Petrovskaya, E. A. (2019). Memorialniye torjestva v pamyat A. S. Puşkına v sisteme izmeneniy otnoşeniya sovetskoy vlasti k russkoy duhovnoy traditsii [Sovyet iktidarının Rus manevi geleneğine yönelik tutumundaki değişimler bağlamında A. S. Puşkin'i anma törenleri]. *Vestnik Orenburgskoy duhovnoy seminarii*, (13), 193–199.
- Plamper, J. (2012). *The Stalin cult: A study in the alchemy of power*. Yale University Press.
- Potanov, L. P. (Ed.). (1966). *İstoriya Tuvi* (Cilt 1–2). Tuvinskoe Knijnoe İzdatel'stvo.
- Pushkin, A. (1974). *Selected works* (Cilt 1). Progress Publishers.

- Puşkin, A. S. (2000). *Seçme şiirler* (H. Madencioğlu, Çev.). Yön Yayıncılık.
- Pürbü, S. (1973). *Çogaaldar çındızı* [Toplu eserler]. Tıvanıñ nom ündürer çeri.
- Revyakin, A. A. (2001). Sotsialisticheskiy realizm [Sosyalist Gerçekçilik]. A. N. Nikolyukin (Ed.), *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy* içinde (ss. 1012-1013). NPK Intelvak.
- Rogovin, V. Z. (2024). *1937: Stalin'in terör yılı* (S. Eralp, Çev.). Mehring Yayıncılık.
- Sagan-ool, O. (1975). *Çogaaldar çındızı* (1.-2. ciltler) [Toplu eserler]. Tıvanıñ nom ündürer çeri.
- Sarıg-ool, S. (1973–1974). *Çogaaldar çındızı* (1.-2. ciltler) [Toplu eserler]. Tıvanıñ nom ündürer çeri.
- Sarıg-ool, S. (1988–1992). *Çogaaldar çındızı* (1.-3. ciltler) [Toplu eserler]. Tıvanıñ nom ündürer çeri.
- Sarıkaya Aksoy, T. (2023). Tuva Türklerinin Tanaa-Herel destininde kültürel unsurlar. F. Ağca (Ed.), *1. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 448–459). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sat, Ş. Ç. (1964). *Tıva dıldı şınçilep kelgeniniñ töögüzün oçerigi*. Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Söylemez, O. ve Aşlar, H. (2017). *Çağdaş Kırgız hikâyeleri antolojisi*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Tamsöz, B. (1998). *Osmanlı'dan günümüze kadın şairler antolojisi*. Ayyıldız Yayıncılık.
- Temur, N. (2011). *Folklor ve ideoloji, Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da folklor politikaları ve çalışmaları 1917-1958*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- T.C. Kültür Bakanlığı. (1993-2002). *Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi* (Cilt 1-32). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toburokov, N. N. (2016). A new take on the history of Tuvan literature. *The New Research of Tuva*, (1). <https://nit.tuva.asia/nit/article/view/79>
- Toka, S. (1976–1977). *Çogaaldar çındızı* (1.-2. ciltler) [Toplu eserler]. Tıvanıñ nom ündürer çeri.
- Tosun, İ. (2023). Tuva Cumhuriyeti'nde Repressiya. İ. Dilek (Ed.), *Türk dünyasında repressiya* içinde (ss. 621-669). Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Tosun, İ. (2025). Sergey Pürbü'nün Çeçek manzumesi üzerine notlar. *Comparative Turkish Dialects and Literatures*, (8), 15–23.
- Tumarkin, N. (1997). *Lenin lives! The Lenin cult in Soviet Russia* (Enlarged ed.). Harvard University Press.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük* (12. bs.).
- Uzun, M. İ. (2003). Mecmua. *TDV İslâm ansiklopedisi* (Cilt 28, ss. 265-268). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Uzun, M. İ. (2006). Müntehabat. *TDV İslâm ansiklopedisi* (Cilt 32, ss. 28-29). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yazıcı, T. (2006). Müntehabat. *TDV İslâm ansiklopedisi* (Cilt 32, ss. 29-30). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yerköy, S. (2025). Leniniana and Yugonostalgia: A visual study on post-socialist identity and cultural memory. *Current Perspectives in Social Sciences*, 29(3), 430-451. <https://doi.org/10.53487/atasobed.1668729>